

KISKÖRÖS MÚLTJÁBÓL

A kiskőrösi történetírás hivatalos lapja — Várostörténeti folyóirat — Megjelenik kéthavonta — ISSN 2676-8461

Előfizetési árak:
Szabadon hozzáférhető
www.psvkkiskoros.hu

Felelős szerkesztő: Turán István
Felelős kiadó: Turán Istvánné
Kiadja: Petőfi Sándor Városi Könyvtár
6200 Kiskőrös, Petőfi tér 4/b

A lap szellemi részét illető közlemények
a szerkesztőséghez küldendőek:
konyvtar@psvkkiskoros.hu

A tartalomról: Turán István – „Ott politikai agitációból kifolyólag úrgyűlölet keletkezett” – Safáry Endre kiskőrösi főszolgabíró esete a helyi szélsőjobboddallal 1939-ben; Fodor Tamás – Egy rémületes tragédia és Kiskőröst is érintő politikai összefüggései (Második rész); Bella Tibor Zoltán – Kiskőrösi hadifoglyok a Szovjetunióban (Második rész); Lapszemle – Miről írt a helyi sajtó 100 évvel ezelőtt?

„Ott politikai agitációból kifolyólag úrgyűlölet keletkezett”

– Safáry Endre kiskőrösi főszolgabíró esete a helyi szélsőjobboddallal 1939-ben –

A magyar szélsőjobboddal története még ma is sokak számára azonos Szálasi Ferenc és hungarista mozgalmának felemelkedésével, majd 1944-es hatalomra jutásával, a valóságban azonban ez a kialakult kép meglehetősen leegyszerűsített. Az 1945 utáni történetírás tudatosan igyekezett a nyilas mozgalmat egy idegen, a náci Németországból 'importált' jelenséggé leírni, ám ha jobban beleolvasunk a harmincas évek történetébe, látható, a kép ettől sokkalta árnyaltabb. 1920 és 1939 között legalább egy tucat párt szerveződött „fajvédő” vagy „nemzeti szocialista” programmal, s ugyan a második világháború idejére már egyértelműen Szálasi emelkedett ki közülük, az évtized során csak egy volt a vezetők közül. A nagy világválság által sújtott Magyarországon az elszegényedő parasztság, a munkásosság, de az értelmiség egyes csoportjai is fogékonyak váltak a szélsőséges ideológiákra, nem véletlen, hogy az 1930-as évek valódi sikertörténet a nyilasok számára. Az 1939-es választásokon már az összes szavazatok mintegy 18,5%-át nyilas pártokra adták. A magas kaució (10 000 pengő körzetenként) miatt a 135 egyéni körzetből ugyan csak 63-ban tudtak egyéni jelöltet állítani, ám ezekben a kerületekben a szavazatok átlag 40%-át szerezték meg.¹

Az évtized folyamán a kiskőrösi választókerületben kettő, eredetileg kiscgazda programmal megválasztott országgyűlési képviselő is csatlakozott a szélsőjobboddal-

hoz. Előbb a korábbi kormánypárti politikus, Meskó Zoltán fordult a hitleri nemzetiszocializmus felé, majd utóda a Független Kisgazdapártot helyben megszervező Mózes Sándor vált a nyilas eszmék kiskőrösi szószólójává. Utóbbi Meskóval ellentétben ráadásul helyi lakos is volt, aki 1939-ben újraindult a mandátumért, többször is konfliktusba keveredve az államhatalmat képviselő járási vezetővel, Safáry Endre főszolgabíróval. Az alábbiakban ennek a történetnek a bemutatására teszünk kísérletet.

Amikor 1933-ban kellemesi Melczér Gyula, a kiskőrösi járás főszolgabírája több mint harminc év közigazgatási szolgálat után nyugdíjazását kérte a vármegyei vezetéstől, lezárult egy korszak. Munkásságának eredményeit tekintve a róla kialakult kép az inkább pozitív jelzővel írható le, ugyanakkor akadtak hullámvölgyek, főként a társadalmi életben vállalt konfliktusai nyomán. Az sem lehet mellékes, hogy a hozzá hasonló vezető beosztású köztisztviselőknek bizony végre kellett hajta(niuk az állam által elrendelt népszerűtlen intézkedéseket is. Mégis, működése során számos kedvező változás állt be a járás településeinek életében, ennek bizonyítéka volt például az is, hogy az 1920-as évek közepén több helyütt díszpolgárrá választották. A 'régi világban' persze sokszor megtörtént hasonló eset, a kaszinók, társadalmi és sportegyesületek díszelnökei legtöbbször a vezetők közül kerültek ki,

Melczér Gyula 1908-ban, mint önkéntes tűzoltó (PSVK HGY)

azonban a díszpolgári cím adományozása ezektől mindenképpen többet jelentett. Kiskőrösön ráadásul nem is volt gyakori dolog, Melczeren kívül mindössze gróf Apponyi Albert rendelkezett ezzel a 'megkülönböztetett figyelemmel'.²

Harmincegy hivatali évében kiszolgált a dualista monarchia politikai rendszerét előbb a váci járásban szolgabíróként, majd 1906-tól a kiskőrösi főszolgabíróként. Az első világháborúban a keleti fronton küzdött, majd egy sebesülést követően bal lábfejét elvesztette. 1917-ben főhadnagyként szerelt le, ekkor ismét elfoglalta hivata-

¹ Ungváry Krisztián: Kik azok a nyilasok? In: Beszélő, 2003/8. szám. Link: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/kik-azok-a-nyilasok>
Utolsó letöltés: 2021. június 8. 9:10

² Turán István: Kiskőrös város első díszpolgárai. In: *Kiskőrös Múltjából* 2020/2. sz. 15-16. o.

lát. 1918 őszén, az „őszirózsás forradalmat” követően beült a helyi nemzeti tanácsba, majd ott találjuk a nevét a proletárdiktatúra „dicsőséges 133 napja” alatt működő helyi munkástanácsban is. 1919 novemberében, a románok kivonulását követően aztán újra főszolgabíróként tevékenykedett, immár nyugdíjazásáig, a „keresztény kurzus” szolgálatában. A helyi sajtóban a húszas

A Safáry család címere (Internet)

évek közepén többször a „járás atyjaként” aposztrofálták, innen a jelenből azonban, ha az előbb felsoroltakat vesszük, nem tűnne túlzásnak az egykori francia politikus, Talleyrand kiskőrösi 'megfelelőjének' gondolni. Akad ellenben egy nagyon fontos különbség: Melczer Gyulának senkit sem kellett elárulnia ahhoz, hogy pozícióban maradjon, ő közéleti szerepvállalásai ellenére is elsősorban (ha nem is teljesen szürke, de) egy 'hivatalnok' maradt, ezt a munkát pedig minden bizonnyal jól végezte. „Nagy hangú, durva beszédű, a régi táblabíró-szolgabíró típust utánzó, ugyanakkor jó kedélyű, az eléje kerülő ügyeket emberségesen kezelő férfi volt.” – írta róla évtizedekkel később Dedinszky Gyula evangélikus lelkész, aki még ismerte őt személyesen kiskőrösi szolgálata idején, hiszen a főbíró a helyi egyháznál a felügyelői tiszteletet is betöltötte.³

A sors úgy hozta, hogy Melczer Gyula nem sokáig élvezhette a nyugdíjas éveket.

Második feleségével, Utassy Adriennel csendő-pusztaszentimrei birtokaik igazgatásával foglalkoztak, azonban 1936-ban az élet, pontosabban a halál közbeszólt. A volt járási vezetőt Budapesten ravatalozták fel, de Csengődön helyezték örök nyugalomra. Sírja ma már nem létezik, a régi temető rendezése során felszámolásra került. Hosszú hivatali ideje alatt Melczer lélekben soha nem vált 'igazi' kiskőrösivé. Amikor csak tehette, leginkább a fővárosban tartózkodott, nem csak munkaidőben, de a szabadságok alatt is. Ezzel nem volt egyedül, valamennyi elődjére és utódjára is bizonyos mértékben jellemző volt ez a felfogás, ennek oka pedig leginkább abban keresendő, hogy nem helybeli, hanem a vármegyei vezetés által ide helyezett tisztviselőkről volt szó, akik tkp. a munkájukat végezték.

Az önálló kiskőrösi járás történetében mindössze egyszer választottak helyi születésű főszolgabíró: 1933-ban Preszly Elemér főispán Melczer korábbi helyettesét, Safáry Endrét nevezte ki a posztra.⁴ Az ő nyugdíjazására 1940-ben került sor, azonban koránt sem olyan nyugodt körülmények közepette, mint elődje esetében.

A Safáryak régi nemesi család voltak, ma már nem élnek leszármazottaik Kiskőrösön, azonban az egyik felmenőről, Safáry Józsefről utca van elnevezve (egykori telkeik szomszédságában) valamint a családi sírbolt is létezik még az evangélikus temetőben.⁵ Tiszaabádi Safáry Endre mindössze 8 évvel volt fiatalabb elődjétől, kellemesi Melczer Gyulától, s néhány hónappal több, mint 8 évvel élte túl őt. 1945 januárjában az ostromlott Budapesten belövés következtében vesztette életét. 1881-ben született Kiskőrösön, apja Safáry Gyula ügyvéd, anyja Kemény Ilona volt. Az elemi iskolát helyben végezte, majd Bonyhádon járt al-gimnáziumba, Szarvason gimnáziumba, itt is érettségizett 1899-ben. 1901-02-ben a Torontál vármegyei Ferenchalom (ma Szerbia) községben volt jegyzői gyakornok, majd ezt követően a Budapesti Tudományegyetem joghallgatója lett, amelyet 1908-ban fejezett be. Hazatérését követően feleségül vette Tepliczky Jolánt, akivel négy gyermekük született. 1913-ban szolgabíróvá nevezték ki a kiskőrösi járásban. „Safáry személyében annyi mellőztetés után végre a község-
nak valóban érdemes és széleskörű gyakor-

lattel bíró, kiváló munkását tisztelte meg. – írta róla a korabeli újság.⁶ Harcolt a nagy háborúban a kecskeméti császári és királyi 38. gyalogezred tartalékos főhadnagyaként, 1915-16-ban az orosz harctéren alakulata valamennyi ütközetében részt vett, több kitüntetést is szerzett. Az 1918. évi november eleji parasztforradalom során „harctéren szerzett fölényével és tekintélyével” megakadályozta, hogy a kiskőrösi főszolgabírói hivatalba betörő lázadó katonák feldúlják az épületet. 1922-ben előbb tiszteletbeli, majd 1933-tól, mint említettük, rendes főszolgabíróvá választották. 1934-ben Csengőd község díszpolgára lett. Jobboldali gondolkozású férfiként a Magyar Országos Véderő Egyletben (MOVE) is tisztséget vállalt, mint járási szárnyfelügyelő. Megválasztották a helyi Petőfi Kaszinó elnökének, a kiskőrösi és soltvadkert evangélikus egyházak felügyelőjének, de a vadásztársaság és a Vöröskereszt egyesület elnökeként is tevékenykedett.⁷

Safáry Endre pályája révbe ért, nagypja testvéréhez hasonlóan járási vezető vált belőle.⁸ Magasabb vármegyei beosztásra aligha vágyott, nyomát legalábbis nem találtuk. Hivatali időszakában a kiskőrösi járásban a nagy gazdasági világválság következményei még mindig jelentős hatással bírtak: a szőlőtelepítési tilalom, az alacsony borfelvásárlási árak és a munkanélküliség is sújtotta a lakosságot. A legnagyobb beruházást ennek függvényében a Darányi-kormány hajtotta végre 1937-ben: Kecelen, és Kiskőrösön is felépült egy-egy állami borpince, amely a bor betárolásában nyújtott segítséget a termelőknek.

A bizonytalan gazdasági és anyagi környezet, az egzisztenciális nehézségek kiváló táptalajt nyújtottak a szélsőséges eszmék terjedésének. A kommunizmus 'földalatti' szervezkedésként jelent meg a harmincas évek elején (még Melczer Gyula hivatali idejében) ám a Bíró Antal és Gál Károly nevével emlegetett „sejtmozgalmat” a csendőrség hamar felgöngyölítette, a röpiratokat terjesztő 'vezetők' pedig börtönbe kerültek.⁹ Más és némiképpen nagyobb népszerűsége tettek szert a szélsőjobboldali nyilas mozgalmak, amelyek terjedésének az egyre inkább jobbra tolódó közgondolkodás is kedvezett, különösen Gömbös Gyula

³ Dedinszky Gyula: *Ahogy én láttam...* kézirat, Békéscsaba, 1980. 14. o.

⁴ *Budapesti Hírlap*, 1933. szeptember 13. 2. o.

⁵ Már az első 'kiskőrösi' Safáry is jelentős szerepet töltött be a település életében: Safáry (IV.) János (1783-1842) a területet birtokló Wattay-család uradalmi tisztartója volt. Safáry József, Safáry Ágoston, és Safáry Gyula ügyvédek, Safáry Irma (1857-1938) a századforduló környékén a lőcsei felsőbb leányiskola igazgatónője volt.

⁶ *Kiskőrös és Járása*, 1913. június 15.

⁷ Safáry Endre (1881-1945) volt főszolgabíró rövid életrajza. Kézirat. Forrás: PSVK HGY

⁸ Safáry József (1816-1880) ügyvéd, a Solti alsó járás kiskőrösi kerületének szolgabírája 1861 és 1867 között. Testvérével, Safáry Ágostonnal (1820-1888) a szabadságharc alatt tagja volt az előljárárság által Kossuth Lajoshoz menesztett küldöttségnek.

⁹ Interjú Gál Károly kommunista mozgalmi taggal. Az interjút készítette Dulai András, mágnesszalag, PSVK HGY.

miniszterelnökségét (1932-36) követően. A szélsőjobboldali gondolatok persze nem számítottak idegennek Kiskőrösön, a húszas években előbb az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME), majd a MOVE bírt befolyással, azonban ennek a két szervezetnek a helyi tagsága leginkább az úri, illetve az értelmiségi rétegből került ki.

Kiskőrös (és a dunapataji választókerület) lakói a 20. század első éveitől kezdve jellemzően ellenzéki, függetlenségi programmal fellépő képviselőt választottak a dualista monarchia parlamentjébe. A birodalom széthullását követően a kiskőrösi kerület új nemzetgyűlési képviselője a bajai születésű Meskó Zoltán lett, aki a kisgazdapárt, később az Egységes Párt színeiben indult, s ez garancia is volt számára a bejutáshoz. 1932-ben azonban Meskó némileg váratlanul a nemzetiszocializmus felé fordult, kilépett pártjából és megalapította a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspártot. 1935-ben már nem indult újra a kiskőrösi választókerületben.¹⁰

A kínálókozó lehetőséget egy itt élő és praktizáló, nagyszebeni születésű ügyvéd, dr. Mózes Sándor látta meg és aknáztta ki. Az országgyűlési almanach szerint Mózes szülővárosában végezte a középiskolát, utána a budapesti keleti kereskedelmi akadémia hallgatója lett. Az akadémia elvégzése után beiratkozott a kolozsvári egyetemre, tanulmányait azonban a világháború megszakította. Három évet töltött a harctéren, mint századparancsnok és zászlóaljsegéd-tiszt, több kitüntetést szerzett, valamint meg is sebesült. Az összeomláskor, mint tartalékos főhadnagy szerelt le. Jogi tanulmányait a budapesti egyetemen fejezte be 1920-ban. Már korábban a budapesti Ügyvédi Kamarához került, mint irodasegéd-tiszt, itt teljesített a kommun idején szolgálatot. 1924-ben szerezte meg ügyvédi és bírói oklevelét, ezt követően került Kiskőrösre. 1930-ban a járás községeiben megszervezte a Független Kisgazdapártot.¹¹

Pártja programjával az 1935-ös választásokon mandátumhoz jutott, ráadásul jelentős különbséggel, 8445 szavazattal. Ellenfelét, a kormánypárti színekben induló Pethő Jenőt jóval kevesebben, 4955-en támogatták.¹² A „trianoni korszakban” ez volt az egyetlen alkalom, hogy a kerület ellenzéki képviselőt

delegált az országgyűlésbe, ugyanakkor a szavazatok valószínűleg nem csupán a jelölt személyének, de inkább pártjának szóltak. Dr. Mózes Sándor ugyanis, mint nem is olyan sokára kiderült, megosztó személyiséggel rendelkezett, s a ciklus második felében már pártjait is úgy váltogatta, ahogyan éppen a saját érdeke megkívánta.

Hozzászólásait olvasva valóban klasszikus kisgazda témákban fejtette ki álláspontját. Érvelt a közmunkaprogram mellett, amelynek segítségével a legkiszolgáltatottabb agrárnépesség is munkaalkalomhoz, így bevételhez jutott volna, követelte a bor-fogyasztási adójának az eltörlését, felszólalt a gabona- és borközlőterek építése érdekében, támogatta a mezőgazdasági szakoktatás fejlesztését, s tette mindezt viszonylagos gyakorisággal, egyáltalán nem mondható, hogy csak „ült volna a babérjain”. Ha hozzávesszük a jegyzett bekiabálások számát, akkor már egy egészen aktív (és sokszor modortalan) képviselő alakja rajzolódik ki előttünk.¹³

1938 tavaszán többedmagával szakított a kisgazdapárttal, annak mérsékelt politikája miatt. Előbb létrehozták a Nemzeti Földműves és Munkáspártot, majd júniusban újabb szélsőjobboldali képviselők csatlakozásával megalakulhatott a Meizler (később Maróthy) Károly vezette Keresztény Nemzeti Szocialista Front (KNSZF).¹⁴ Ekkortól fogva bekiabálásai sokszor már egészen antiszemita jellegűek, különösen igaz volt ez az első és a második zsidótörvény vitája esetében. „Két héttel ezelőtt még olyan rendes ember volt, akkor még itt ült mellettünk!” – válaszolta neki egy alkalommal gúnyosan Buchinger Manó szociáldemokrata képviselő.¹⁵ Ugyancsak tőle, illetve Drozdy Győző kisgazda képviselőtől tudjuk, hogy zsidóellenes megszólalásai okoztak némi derűtséget szűkebb parlamenti körökben, tudniillik vezetékneve miatt „gyanúba keverték, hogy ősei talán mózeshitűek voltak.” „Maga beszél pénzéért!” – próbált reagálni a kiskőrösi képviselő, de csak újabb kioktatást kapott.¹⁶ Akár így volt akár nem, Mózes a váltással úgy tűnik nem jó lóra tett.

1939 februárjában újabb ’átigazolás’ következett, amikor is néhány társával otthagyták a KNSZF-et és jelentkezett a Magyar Élet Pártjába (MÉP), vagyis a kormánypárt-

ba.¹⁷ Elképzelhető, hogy ideológiai szempontok is szerepet játszhattak döntésében, véleményünk szerint mégis inkább gyakorlatiasságot kell feltételeznünk a háttérben, ez az év ugyanis választási év volt, Mózes pedig minden bizonnyal a kiskőrösi kerület jelöltiségére pályázott.

Kampányát alaposan előkészítette, valószínűleg fel sem merült benne, hogy ne induljon. Február elején lapot indított, amelynek „A Homok” címet adta, s amely a kiskőrösi és a kunszentmiklósi választókerületben is megjelent.¹⁸ Emellett Kiskőrö-

Safáry Endre ny. főszolgabíró 1941-ben
(Szilágyi Sándor gyűjteménye)

sön egy fontos és nagy létszámú társadalmi egyesületnek is az elnöke volt, az 1885 óta működő Népkörnek (eredeti nevén Függetlenségi és 48-as Népkör), amely elsősorban a község földműves- és kisgazdatársadalmát fogta össze. Ugyan a választókerület több településből állt össze (ide tartozott még Akasztó, Császártöltés, Csengőd, Dunapataj, Harta, Kecel, Ordas, Páhi, Solt, és Soltszentimre), de a Népkörben kifejtett propaganda helyben legalábbis jelentős erővel kellett, hogy bírjon. Ettől a fórumtól fosztották meg az újraindulni szándékozó képviselőt, még a kampány kezdete előtt, amikor is az egyesületet Safáry Endre járási

¹⁰ Udvarvölgyi Zsolt: *Meskó Zoltán. Egy politikusi pályakép*. Doktori értekezés, ME BTK, Miskolc, 2008.

¹¹ 1935–1939. évi országgyűlés Haefler István (szerk.): *Országgyűlési almanach 1935–40*. (Sturm-féle országgyűlési almanach) Bp. 1940. 330. o.

¹² *8 Órai Ujság*, 1935. április 2. 4. o.

¹³ *Képviselőházi napló*, 1935–1939.

¹⁴ Paksy Zoltán: A nemzetiszocialista mozgalmak megszerveződése, párt- és regionális struktúrája Magyarországon az 1930-as években. In: *Múltunk* 2009/3. szám, 231. o.

¹⁵ *Képviselőházi napló*, 1935. XVIII. kötet, 1938. április 8. - 1938. május 17. 327. o.

¹⁶ *Képviselőházi napló*, 1935. XXII. kötet, 1939. február 24. - 1939. május 4. 286. o.

¹⁷ *Ellenzék*, 1939. február 25. 8. o.

¹⁸ *A Homok*, Politikai, Közgazdasági és Társadalmi Hetilap, Főszerkesztő: Mózes Sándor, 1939–1940.

Az állami borpince megnyitása 1937-ben (PSVK HGY)

főszolgabíró február 28-án minden előzetes értesítés nélkül bezáratta, iratait lefoglaltatta, ajtaját lepecsételtette.¹⁹

A hír meglepetésként érte Mózes, aki ekkor éppen az Országházban a képviselőház ülésén vett részt, telefonon szerzett tudomást a történetekről, de ha már ott volt interpellációt jegyzett be a belügyminiszterhez, s az ügy kivizsgálását kérte a vármegye főispánjától. Március 8-i felszólalása némileg közelebb visz minket a részletekhez: „A vizsgálati jegyzőkönyv szerint többek közt olyan kifogások merültek fel, hogy én, mint a Népkör elnöke, nem írtam alá az 50 pengő összegben aluli utalványozásokat. Kifogásolták továbbá, hogy bár az alapszabályok értelmében a pénztárban csak 50 pengő készpénznek szabad lennie, mégis az egész 160 pengőt a pénztárban tartották. De ennek az volt az oka, hogy adósságot kellett törleszteniünk és nem akartuk a pénzt felesleges munkával a takarékpénztárba betenni és onnan kivinni, mert hiszen a következő héten kellett volna a Sárközi Takarékpénztárnál fennálló körülbelül 150 pengős tartozásunkat törleszteni. Itt tehát nem az a hiba, hogy a pénz elsikkadt, vagy hiányzott volna, mert azt kifogástalanul megtalálták a Népkör pénztárában.”²⁰

A forrás alapján jól látható, milyen kiszzerű (mondhatnánk pitiárnernek is) megoldásról volt szó, és teljesen joggal merül fel a

kérdés, hogy valóban ennyi lett volna az ügy háttere? Kiss Béla egykori tanító az ötvenes évek közepén papírra vetett munkájában így jellemezte a kör tevékenységét: „[...] rosszindulatú egyéniérdekeket szolgáló vezetőség ragadta magához a vezető hatalmat. [...] Feljelentés folytán vizsgálat indult meg a vezetők ellen, többen rendőri felügyelet alá kerültek. A belügyminisztérium bezáratta, majd felosztatását rendelte el az egyéniérdekeket szolgáló egyesületnek.”²¹ A belügyminiszter ugyan elrendelt egy vizsgálatot, de a tudósításokból az tűnik ki, hogy a dolog valahogyan mindig elsikkadt a bürokrácia útvesztőiben. Április hó derekán viszont érdekes esemény történt, a főszolgabíró fegyelmi eljárás alá vonta Pecnyik András községi bírót és Sinkovics István esküdtet, sőt erre az időszakra állásukból is felfüggesztette őket. A döntés összefüggött a Népkör bezárásával, amelyre azért került sor az új határozat szerint, „mert ott politikai agitációból kifolyólag úrgyűlés keletkezett.”²²

Úrgyűlés. Ez a feudálisnak tűnő fogalom manapság már némileg idegenül, talán kissé mulatságosan is hangzik. Azonban az 1945 előtti „neobarokk társadalomban” még nagyon is létező fogalom volt, s elsősorban a „gatyás” vagy a „csizmás”, tehát a parasztemberek részéről nyilvánult meg a városi, vagy felsőbb rétegek „nadrágos”

emberei felé. Már amikor megnyilvánult, intenzitása ugyanis eléggé változó volt, ebben a kérdésben a korszak kutatói is tettek megállapításokat, sőt árnyalni próbálták a ’probléma’ okát. Braun Róbert, a neves szociológus már 1913-ban ekképpen érvelt: „A pap szerint: gyűlés nincsen, csak bizalmatlanság; félnek, hogy megcsalják őket. A tanító szerint: tisztelik az urat, de félnek tőle; bizalmatlanok. A jegyző szerint: van úrgyűlés. Azt mondják, az könnyen él, nem dolgozik. A kereskedő szerint: gyűlés nincsen, de jóindulat sem. Bizalmatlanok, mert a hivatalokban, ahonnan az urat ismerik, mindenütt kurtán bánnak velük; nyelvüket nem értik. [...] Azt hiszem, tudatos úrgyűlésekről alig lehet szó; a hagyományos jobbágygyűlés (ki kell irtani az urakat stb.) teljesen megszűnt vagy teljesen irányt változtatott. Azonban az összeütközés nagyon gyakori parasztok és urak közt. A paraszt érzékenyebb lett és nemcsak megijed, ha pl. a vasúti kalauz rárivall, hanem sértve is érzi magát, mert jobb bánásmódra érzi jogosítva magát.”²³

Braunnak néhány év múlva rá kellett jönnie, hogy ’megfelelő körülmények’ esetén az eltűntnek nyilvánított úrgyűlés bizony igencsak látványos dolgokat tud produkálni. 1918-ban a Monarchia összeomlását követően a Károlyi-forradalom napjaiban szabályos parasztfelkelés söpört végig a magyar

¹⁹ A Homok, 1939. március 4. 5. o.

²⁰ Képviselőházi napló, 1935. XXII. kötet, 1939. február 24. - 1939. május 4. 214. o.

²¹ Kiss Béla: Kiskőrös története, 1954, kézirat, Társadalmi egyesületek című fejezet

²² A Homok, 1939. április 22.

²³ Braun Róbert: A falu lélektana. In: Huszadik század, 1913. január-június, 695. o.

vidéken, lángoló kúriákkal, kifosztott magtárakkal, megölt, vagy elűzött hivatalnokokkal. A nyomorúságos helyzetbe jutott parasztemberek és a frontról hazatérő parasztkatonák is az úri réteget okolták a háborúért, az éhezésért, ennek következménye volt az az eseménysor, amely a kiskőrösi 'urakban' is maradandó emléket hagyott. November hónap első napjaiban a csőcselékké aljasult tömeg kifosztotta a vasútállomást, lefegyverezte a csendőröket, majd randalírozva végig vonult a Kossuth utcán és betört a városházára. Revaló Pál főjegyző éppen csak el tudott menekülni az ablakon át, sógorát, Pongrácz Dénes írnokot azonban megölték. Ezt követően napokon át tartó rablás és fosztogatás kezdődött, amelynek csupán a fővárosból érkező karhatalom tudott véget vetni, miután az egyik hangadó gazdaembert a nyílt utcán lötték agyon.²⁴

A társadalmi rétegződés a következő két évtizedben sem változott számottevően, a lakosság döntő többsége a legkiszolgáltatottabb helyzetben lévő kisbirtokos, illetve napszámos réteghez tartozott. Hogy mennyire élő emlék volt a helyi elit körében '18 novembere, annak tökéletes lenyomata volt az 1932. év májusának eleje. A világválság okozta reménytelenség és a szociális feszültség rátelepedett a községre, a vezetők körében pedig elterjedt egy kőszá hír, miszerint május 1-re virradó éjszaka „[...] a kommunisták fel-lázadnak, megrohanják az úri- és módosabb házakat és vérfürdőt rendeznek.”²⁵ A csendőrséget megerősítették, önkéntesek járőröztek szerte a községben, sok vagyonosabb lakos fegyvert kapott, még az egyik evangélikus lelkészt is fegyverrel látták el, a másik pedig baltával a párnája alatt hajtotta álmra a fejét. Végül nem történt semmi említésre méltó cselekmény, de a társadalmi feszültség még sokáig jelen volt.²⁶

Mindezeket csupán azért tartottuk fontosnak felidézni, mert amikor azt olvassuk, hogy Safáry főszolgabíró úrgyűlölet okán bezárát egy ötven éve működő gazdaegyesületet, akkor azt, az alább részletezett egyéb szempontok mellett, ennek fényében is érde-

Az Ojság karikatúrája a nemzetiszocialistává lett Meskó Zoltánról és gróf Festetics Sándorról (Arcanum)

mes szemlélnünk. (Az internált 'úrgyűlölő' hangadókat később szabadon is engedték.²⁷) Ő ráadásul jelen volt és átélte mindkét fentebb vázolt eseményt. Elképzelhető, hogy az időközben kigazdából szélsőjobbra tolódott Mózes Sándor agitációi radikalizálták az általa vezetett Népkör népes tagságát, az olyan kijelentések pedig, minthogy „maradéktalanul meg kell szüntetni a zsidóság gazdasági és szellemi befolyását a magyarságra”, szintén nem adtak okot bizakodásra. A városközpontban számos zsidó üzlet volt ekkoriban, a zsidó származású lakosság lélekszáma pedig 500 fő körül mozgott a településen.²⁸ Nem mintha a főszolgabíró nem lehetne antiszemitizmussal vádolni, aki a korszakban a MOVE-ban tisztséget vállalt, az minden bizonnyal maga is egyetértett (ha nem is hangoztatta) 'egynémely' zsidóellenes jelszóval. A választásokhoz közeledve azonban Safárynak

esze ágában sem volt egy ilyen feltüzelt tömeget korteshadként a kiskőrösi utcákon látnia.

Amikor Mózes még március 8-i eredménytelen interpellációját tartotta a parlamentben, beszéde közben Meizler Károly nyilas képviselő is megállapította, hogy az egész dolognak leginkább a választáshoz lehet köze. Valóban, 1939. május 28-án országgyűlési képviselőválasztást tartottak, s mint említettük fentebb, Mózes a hivatalos jelöltségre pályázott, ezzel azonban elszámolta magát. Jelentkezését a MÉP-be végül elutasították, ezért március 9-én belépett Salló János Nemzeti Frontjába, amely egyesült a KNSZF-el.²⁹ Kitérője végén tehát visszatért eredeti nyilas csoportjához. A kormánypart pedig hivatalos jelöltként a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara igazgatóját, Gesztelyi Nagy Lászlót³⁰ indította.³¹ Rajtuk kívül a kigazdapárt színeiben Acsay Tihamér³² mérettette meg magát.

²⁴ Bella Tibor Zoltán-Szedmák Tamás-Turán István: *Kiskőrös története*, KKE, Kiskőrös, 2018, 176-177. o.

²⁵ Dedinszky i. m. 25. o.

²⁶ Uo.

²⁷ *A Homok*, 1939. május 20. 3. o.

²⁸ *A Homok*, 1919. március 11. 1. o.

²⁹ *Népszava*, 1939. március 12. 4. o.

³⁰ Gesztelyi Nagy László (1890-1950): agrárközgazdász, jogász. Államtudományi doktorátust szerzett 1916-ban Kolozsvárott. Pályája kezdetén az Országos Gazdasági Munkáspénztárnál, majd a Magyar Gazdaszövetségnél működött. 1922-től a Kecskeméti Mezőgazdasági Kamara igazgatója. A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara megszervezése a nevéhez fűződik. 1940-ben a magyarországi cigányság és életmódja ellen „radikális rendezést” (cigányság ellenes törvények, sterilizáció) sürgetett.

³¹ *Pesti Hírlap*, 1939. május 4. 1. o.

³² Acsay Tihamér (1899-1958): jogász, gyorsírászakértő. 1931-től, valamint 1945-1947 között a Független Kigazdapárt tagja, 1935-ben és 1939-ben országgyűlési képviselő-jelölt volt. 1937-1944 között *Az Írás* című gyorsírási szakfolyóirat felelős szerkesztője volt. 1938-1948 között az Igazságügy minisztérium osztálytanácsosa és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági bizottságának tagja. 1941-1948 között ítélőtáblai bírónak tevékenykedett. 1947-ben Pfeiffer Zoltán távozása után a Magyar Függetlenségi Párt alapító tagja, majd a fordulatot követően kényszernyugdíjazták.

Az 1939-es választás már különbözött a korábbiaktól. 1938-ban új választójogi törvényt fogadott el az Országgyűlés, ebben pedig lényeges változások történtek az 1925 óta érvényben lévő rendszerhez képest. A legfontosabb, hogy eltörölték a vidéken alkalmazott nyílt szavazás rendszerét, amely korábban számos visszaélésre adott lehetőséget. Így mindenki, mindenütt titkosan (szavazófülkében, szavazólapon) szavazhatott. Az új választási rendszer összességében véve kevesebb lehetőséget nyújtott a megfélemlítéssel történő szavazatszerzésre, ezért a Teleki-kormány más eszközöket is bevetett, és mindent elkövetett, hogy nehezítse az ellenzéki pártok indulását, különösen az ekorkortájt nagy támogatottságot élvező nyilas pártokét. Aktivistákat letartóztatták, volt, hogy internálták, röplapjaikat pedig bevonták. Szálasi Ferenc pártját, a legnagyobb nemzetiszocialista pártot feloszlatták, majd a párt vagyonát nem sokkal a választások előtt lefoglalták. Ezen felül a kormány és a hatalomhoz hű társadalmi szervezetek igyekeztek lejáratni a leginkább riválisnak tartott nyilas jelölteket.³³

Mózes ugyan nem adta fel a próbálkozást, de esélyei innentől fogva jelentősen romlottak. Az általa kiadott újsággal szemben újra megjelent a *Kiskőrösi Hírlap* című folyóirat, amely már a kormánypárti jelölt személye mellett kampányolt. Csupán zárójelben jegyezzük meg, hogy annak idején, 1930-ban a csőd szélére sodródott Hírlap-ot pont Mózes vásárolta meg, azonban olvasottság hiányában megjelentetni csupán egy évig tudta. Kiskőrös legtovább megjelenő közéleti fóruma, az 1906-tól folyamatosan működő *Kiskőrös és Járása* ekkor már hónapok óta nem hallatott magáról, mivel a Szabolcs testvérek tulajdonában volt, ezért az első zsidótörvényre hivatkozva betiltották.³⁴

Gesztelyi Nagy László komolyan vette a választást, és minden rendelkezésre álló lehetőséget megragadott. A választás előtt 20-30 autóval és számos kortessel kampányolt, nem kellett sajnálnia az anyagiakat sem, míg Mózesnek mindössze egy autó és lényegesen kevesebb pénz jutott. Ráadásul Safáry Endre a kiskőrösi Népkör bezáratása mellett Kecelen betiltotta egyik népgyűlését is, amelyre a szegény emberek lakta, ún. Újfaluban került volna sor a kampány alkalmával.³⁵ Hiába

harsogta *A Homok* minden oldalon „Mózes lesz a követ, a többi elmöhet”, hiába tettek közzé még a szavazást megelőző napokban is jó kedélyű kortesnótákat „Gesztenye” jelölt kifigurázására, a végkimenetel másként alakult, mint ahogyan azt az alábbi ’alkalmi költemény’ sorai tudni vélték:

„Éljen Mózes Sándor
Régi követünk
Mert ilyen ember
Kell most minekünk.

Nem Gesztenye
Aki ígér hetet, havat
Felveszi a pénzt és
Utána elszalad.

Ki a munkás embert
Soha meg nem látja
De a Mózes Sándor
Ezeknek barátja.

Teherautón hordja
Gesztelyi korteseit
Mert fél magában
Falukból kiverik.

Éljen Mózes Sándor
Régi képviselőnk
Gesztelyi Nagy László
Nem kell minekünk.”³⁶

A nyilas eszmék környékbeli beágyazottságát mutathatja, hogy a szomszédos kunszentmiklósi és kalocsai választókerületekben is a Nyilaskeresztes Párt jelöltje kapta a legtöbb szavazatot.³⁷ Hozzá kell azonban tenni, a kalocsai kerületben kormánypárti programmal ketten is indultak, így a szavazatok is kétfelé oszlottak, a kunszentmiklósi kerületben pedig második fordulóban győzött a „független, fajvédő” Beretvás István, aki nem sokkal ezután belépett a kormánypártba. A kiskőrösi kerületben a választást végül magabiztosan Gesztelyi Nagy László nyerte 7865 szavazattal, ugyanakkor Mózes eredményei egyáltalán nem voltak elhanyagolhatók: 6534 szavazatot ’ellenszélben’ is sikerült begyűjtenie. A harmadik jelölt, a kiscgazda Acsay Tihamér 3026 szavazatot kapott.³⁸ Érdekes, hogy a lapjában közölt szavazólap-mintán Mózes neve nem a KNSZF

színeiben, hanem Nemzeti Kiscgazda Iparos és Munkáspárt alatt szerepelt. Valójában a kettő ugyanazt jelentette, ugyanis a párt teljes neve Keresztény Nemzeti Szocialista Front, Nemzeti Kiscgazda-, Kisciparos- és Munkáspárt volt.³⁹ Talán választási trükknek szánta, és belátta, hogy helyben mégiscsak jobban cseng a kiscgazda program, mint a szélsőjobboldali frázisok? Az ’álca’ mindenesetre nem tartott sokáig, hiszen az év hátralevő részében, amíg lapja működött, már a Nyilaskeresztes Párt szószólójává vált,

dr. Mózes Sándor, 1935-39-ig a kiskőrösi kerület országgyűlési képviselője (PSVK HGY)

a nyár folyamán Mózesből végleg „nyilas testvér” lett.

Hogy mi történt Safáry Endre főszolgabíróval, aki Mózes szerint a „csodajelölt” Gesztelyi támogatója volt a választások alatt? (Ebben egyébként valamennyi igazság valóban volt, mint fentebb írtuk, ez volt a kormányzati elvárás a jelöltek esetében.) Végül nem ebbe az ügybe bukott bele, bár annyiban mindenképpen köze lehetett későbbi sorsához, hogy megerősítette abban a hitben, a radikális szélsőjobboldal visszahívása érdekében minden eszközzel fel kell (és fel tud) lépni.

³³ Paksa Rudolf–Nagy Béla: *Az 1939-es nemzetgyűlési választások*. Forrás: <https://tti.abtk.hu/terkepek/1939-nemzetgyulesi-valasztasok> Utolsó letöltés: 2021. május 25. 11:31

³⁴ *MTI Napi hírek*, 1938. december 12.

³⁵ *A Homok*, 1939. május 25. 3. o.

³⁶ *A Homok*, 1939. május 20. 5. o.

³⁷ Paksa Rudolf–Nagy Béla: *Az 1939-es nemzetgyűlési választások térképe*. Forrás: <https://tti.abtk.hu/terkepek/1939-nemzetgyulesi-valasztasok/viewdocument> Utolsó letöltés: 2021. május 25. 11:32

³⁸ *A Homok*, 1939. június 3. 3. o. Az országos lapok tudósításaiban más számok is előfordulnak, például a *Magyar Nemzet* tudósításában Gesztelyi neve mellett 7565, Acsay esetében 2841, Mózesé mellett pedig 6105 szavazat szerepel. (*Magyar Nemzet* 1939. május 31. 4. o.)

³⁹ Paksy i. m. uo.

Erre nem olyan sokára alkalma is nyílt. Július 23-ára ugyanis a Szálasi Ferenc és Hubay Kálmán vezette Nyilaskeresztes Párt soltvadkertti szervezete a délpestmegyei kerület vezetőségével és a női csoporttal meghirdette, hogy a Petőfi-tó (Büdöstó, ma Vadkert tó) partján „[...] vasárnap délután 3 órai kezdettel reggelig tartó táncsal, műsoros előadással, sportversenyyel jótékony célú hazafias nyilas népiünnepélyt rendez.” Tábornúzzal és tűzijátékkal, ám fontos kikötés volt: mindenkit szívesen látnak, zsidók kivételével.⁴⁰

A *Homok* következő lapszámaiból böngészve viszont azt láthatjuk, hogy a nagyszabású nyilas ünnepséget végül nem sikerült megtartani, mivel, ahogy írták, Safáry Endre főszolgabíró az utolsó pillanatban „csakazértis” betiltotta. Sőt, a leírás szerint előbb engedélyezte, majd betiltotta, majd miután az alispán mégis engedélyezte, újból betiltotta. Elégge hihetetlenül hangzik, különösen a mondat második fele, de erről később. Emellett az újságíró azt is tudni vélte, hogy a mulatságot hirdető plakátokat a soltvadkertti Meskó-féle vendéglőben magánemberként tartózkodó (szabadságát töltötte ekkor) főszolgabíró „cigányokkal és pincérekkel” letépette. Mivel a végleges betiltó határozat csak a rendezvény előtti estén futott be, ezért nem volt lehetőség minden vendéget értesíteni, így sokan kilátogattak a tópartra, eljöttek Budapestről Pröhle Sándor és Tatár Imre nyilas országgyűlési képviselők is. A vacsorát végül megtarthatták, de beszédek és pohárköszöntők nélkül, csendőrszuro nyok társaságában.⁴¹

Az ügyből természetesen feljelentés lett, amelyet a nyilasok Safáry feljebbvalójához, a vármegye alispánjához, Endre Lászlóhoz címeztek, aki hivatali ideje alatt ugyan kilépett a pártból, de maga is a nyilas mozgalom híve és tagja volt. 1944-ben a Sztójay-kormány belügyi államtitkáráként a magyarországi zsidóság deportálásának az egyik megtervezője és végrehajtója lesz. „Igen, főbíró úr, [...] felelnie kell majd, mielőtt véglegesen is nyugdíjba menne, mert a nyilasoknak Szerencsi Imre által beadott háromrendbeli panasza és feljelentése folytán majd mindezekre nézve felteszi a kérdést az alispán úr is meg az illetékes ügyészség is.”⁴² – írta majdhogynem fenyegető hangnemben a cikk szerzője.

Ha a főszolgabíró véletlenül nem törvénytelenesen járt el, akkor valóban volt oka aggodalomra. Mózes Sándor volt országgyű-

lési képviselő az augusztus 26-i lapszámban majdnem két teljes oldalon ecsetelte Safáry ’bűneit’, miszerint már korábban is tiltott be jogtalanul gyűléseket, manipulálta az evangélikus egyházközség tisztújítását, bezáratta a Népkört, stb., ezért távozásra szólította fel.⁴³ Két hét múlva azonban olyasmi történt, amire korábban nem volt példa: a főbíró nyilatkozatot tett közzé, amelyet a *Homok*nak „a sajtótörvény értelmében” le is kellett hoznia. Ennek pedig nem is annyira a tartalma, hanem a formája érdekesebb, tudniillik Safáry magyarázkodni kényszerült benne, majd pert is kilátásba helyezett.⁴⁴

Arról, hogy lett-e ebből valami, nem rendelkezünk információval. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai között

Gesztelyi Nagy László az 1939-ben megválasztott képviselő (Arcanum)

minden bizonnyal érdekes adalékokkal tudnánk bővíteni a kutatást, ugyanis nagyon úgy tűnik, hogy a vizsgálat feltárt valamiféle törvényteleniséget, esetleg szabálytalanságot Safáry Endre működésében. 1940 májusában ugyanis a főszolgabíró azzal a kérelemmel fordult a vármegyei közgyűléshez, hogy helyezték nyugállományba, holott még egy éve hátravolt neki a 60. életévéig. A közgyűlés elfogadta a kérelmet, és Safáryt 1940. szeptember 1-ével nyugdíjazta. Elképzelhető, hogy a méltatlan bukást elkerülendő lehetőség volt ez számára, amivel élt is.⁴⁵

Mózes talán győzelemként, vagy revánsként könyvelte el az esetet, nyoma azonban nincs, mivel 1939 végén lapját átadta a Nyilaskeresztes Párt Ifjúsági Szervezetének.

1940 februárjában jelent meg utoljára. A volt képviselő-lapszerkesztő 1944-ig még biztosan Kiskőrösön élt, és ügyvédként praktizált, azonban a háborút követően nem rendelkezünk róla információval. Safáry Endre 1944 októberének végén számos vezető illetve hivatalnoktársával együtt elhagyta Kiskőröst és Budapesten keresett menedéket. 1945 januárjában itt vesztette életét egy belövés következtében. Családjá elkerült Kiskőrösre. Négy gyermeke közül a legsikeresebb karrier Endre (1915–2008) fiának jutott, katonai pályája bővelkedett kihívásokban, nehézségekben és dicsőségben is. 1944-ben századosként végezte el a Magyar Királyi Honvéd Akadémiát, az ötvenes években megjárta Rákosi börtöneit, majd elbocsájtották, csupán évek múlva rehabilitálták. Végül vezérkari ezredesként ment nyugdíjba.

S, hogy mi lett a sorsa a „gazdátlan háznak”, vagyis a Népkörnek? 1954-ből a következő leírást olvashatjuk a Tanácsok Lapjában: „A felszabadulás után a kisgazdapárt üttötte fel itt a tanyáját. Utána a Défőszé [Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége] lett. Majd a gépállomás kultúrterme talált az épületben elhelyezést. Később a tanács harcolt érte; itt tartották a tanácsüléseket. Hamarosan észrevették, hogy ezekbe a helyiségekbe szívesen jár a nép. Két év óta mind hangosabbá vált az óhaj, hogy adják vissza az épületet a népkörnek. A kiskőrösiek instanciáztak, elszobáztak, jártak a járási hatóságoktól a megyéig. Végül is a népfőnt vette kezében a kiskőrösiek eme fájós-bajos ügyét. Az első lépés annak megállapítása volt, tulajdonképpen ki a gazdátlan épület tulajdonosa? A telekkönyvi hivatalban megtudták, hogy 1950 óta – a község. Ezután a végrehajtó bizottság elé vitték a nép kérelmét, Mi sem természetesebb, hogy a vb. visszaadta a helyiséget a népkörnek. Alkotmány utca 2. Itt állt évtizedek óta a nép háza. Most ismét birtokba vette a nép, hogy az ő ügyét szolgálja!”⁴⁶

Úgy tűnik a szélsőjobboldal után a szélsőbal is megpróbálta a saját szolgálatába állítani „a kört”, bár a siker kétséges. E sorok szerzőjének egyik nagyszülője szerint ők, mármint az akkori parasztfőnt tagjai leginkább annak örültek, hogy tudtak hol táncolni egymással. Az épület ma már nem létezik, a buszmegálló váróterme áll a helyén.

Turán István

⁴⁰ A *Homok*, 1939. július 23. 4. o.

⁴¹ A *Homok*, 1939. augusztus 12. 1. o.

⁴² Uo.

⁴³ A *Homok*, 1939. augusztus 12. 1-2. o.

⁴⁴ A *Homok*, 1939. szeptember 9. 2. o.

⁴⁵ Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja, 1940. május 23. 328. o.

⁴⁶ Tanácsok Lapja, 1954. december 14. 5. o.

Egy rémületes tragédia és Kiskőröst is érintő politikai összefüggései (Második rész)

Gajári Ödön a „boldog békeidők” Magyarországán tipikus, de egyben kivételes karriert futott be. A nemesített zsidó polgár fia a helyi közigazgatásból indulva jutott el az országos politikába. A csertői és miskei előnévvel ez a dzsentri útja is lehetne. Bár apja közigazgatási pozíciója megalapozta az ő pályafutását is, de alapvetően nem a rokon-összeköttetések, hanem tehetsége és ambíciója segítette egyre magasabbra. Lovagolt, párbajozott, földbirtokot szerzett, kastélyt építtetett, de az örökölt nemesi cím nem ölte ki belőle a polgári ethoszt, talán ezért nem használta nevében a nemesi y-t, és ezért cserélte fel a politikát a lapszerkesztéssel. Végül polgári arisztokrataként került be a valódi arisztokraták közé a Főrendiházba. Halála egybeesik egy korszak elmúlásával.

1884-ben Gajári még első lépését tette meg az országos politika irányába. Elődje, Ivánka Imre is kormánypártiként birtokolta a dunapataji mandátumot. Ezúttal egy másik kerületben indult, sikerrel. Érdekes lenne tudni, hogy ráérezett-e mandátumát veszélyeztető ellenzéki közhangulatra Dunapatajon, avagy országosan ismert politikusként csak előzékenyen átengedte a képviselőjelöltséget a feltörekvő helyi erőnek. Egyébként neki volt már egy rossz tapasztalata itt korábban, 1869-ben csúfosan megbukott a szélsőbal jelöltjével, Rákóczy Jánossal, Kossuth Lajos egykori titkárával szemben.

Az antiszemita plébános, Fülöpp György kezdte előbb a kampányát. Dunapatajon a városi tanács teljes apparátussal fogadta, sőt a bíró kidoboltatta, mikor tartja a beszédét, és megjelenésre buzdította a lakosságot.¹ Május 25-én, Kalocsán ügyes taktikával előbb a függetlenségi érzelmekre akart hatni. Az önálló pénzügy, vámügy, hadügy feladásában látta a gazdasági bajok okát. Az ipartörvény bírálásával, amely ’koldustarisznyát ad’ a magyar iparosok nyakába, már előkészítette az antiszemita kliséket. A zsidóság szerinte is parazita faj, akiktől meg kell menteni a magyar földet. Kitért a Rotschildra, a ’zsidókirályra’, akinek a zsebébe vándorolnak a milliók. Kijelentette, hogy programja nem az „Üsd a zsidót” erőszakos megoldást jelenti, hanem jogi eszközökkel szeretné korlá-

tok közé szorítani a zsidóságot. Hogy ebben mennyi lehetett a szemforgatás nehezen eldönthető. Az biztos, hogy híveinek egy része csak az üzenet első felét értette meg. Azt is tudni kell, hogy hivatalos beszédekben a maguk a jelöltek általában visszafogottabban fogalmaztak. A terepmunkát minden pártnál a kortesek végezték, ők már lényegesebben leegyszerűsített üzenetekkel kampányoltak.

Az újonnan alakult, kormányzati ellen-szélben induló Antiszemita Párt nem rendelkezett olyan anyagi eszközökkel a választók megvesztegetésére, etetésére-itatására mint a kormánypárti jelöltek. Ezért ebben a kérdésben Fülöpp könnyen helyezkedhetett elvi álláspontra, hogy ő ilyen nemtelen eszközzel nem fog élni. (A jobban eleresztett antiszemita jelöltek azért éltek.) Viszont sajtóságos etikát fejtett ki ellenfelei megvesztegetési kísérleteivel kapcsolatban. Fogadjanak mindent el, pénzt, bort, amit följárlanak. „*De ha becsületes magyar, utána az antiszemita pártra fog szavazni.*”² Kubinszky Judit szerint a kalocsai beszédével kampányolt június 1-jén Kiskőrösön és Vadkerten is. Az utóbbi településen aratott nagyobb sikert.³

Gajári június 8-án, vasárnap, látványos külsőségek közt kezdte kampánykörútját. Kalocsáról hatvan lovas vezetésével, 140 zászlókkal feldíszített kocsin, 510 hívével indult Kiskőrösre. Itt a város határában az evangélikus segédlelkész üdvözölte, és még többen csatlakoztak a menethez. Benn a városban már az antiszemita is nagyobb tömegben várhatták, mert folyamatosan belekiabáltak a beszédébe. Egyes tudósítók szerint már itt is csak nagy ügyel-bajjal tudta végigmondani. De innen még rendben indult tovább a menet Vadkertre. Kiskőrösi hívei is csatlakoztak a felvonuláshoz. A járás kiskőrösi székhelyű főszolgabírája, Eötvös Géza (aki pár évvel később függetlenségi képviselőként lövi főbe magát), fél órával előzte meg a csapatot, hogy előkészítse a terepet. A sajtó egy része az antiszemita jelölt által felizgatott tömegről írt, de ez az izgatás két héttel korábban történt, Fülöppnek közvetlen ráhatása nem volt az eseményekre, nem is tartózkodott a településen. Felelős-

Gajári Ödön (1852-1919)

sége a későbbi bírósági tárgyaláson fel sem merült. Viszont négy dunapataji kortese szóban és rölapok terjesztésével valóban hozzájárult a parázs hangulat megteremtéséhez. A vadkertiak és a hozzájuk csatlakozó kiskőrösiak bevonulása eleinte simán ment. Gajarit még meg is lepte a faluban uralkodó csend.⁴ A községházánál az előljárók 24 fehérbe öltözött leányka kíséretében fogadták. Amikor egyiküket megcsókolja, elterjedt a tömegben, hogy zsidó leány volt. Éktelen hangzavar támadt. Beléfojtották a szót, a szolgabíró is hiába próbálta csitítani a népet. Innen átmentek a nagy fogadó előtt felállított emelvényhez, de itt is hasonló zaj fogadta. Egy Frey (Frei) Ferenc nevű fiatalember egészen közel nyomult a képviselőjelölthöz, meg is löki, aki erre nyakon vágta. A vadkerti bíró parancsot adott a csendőrnök a tömeg felosztatására. Eötvös pedig lecsukatta a szemtelenkedő Freyt, de a tömeg benyomta a községháza kapuját, és kiszabadította. Itt

¹ Választási mozgalmak. *Pesti Hírlap*, 1884. máj.30. I. melléklet 9. o.

² Fülöpp kampányának összefoglalása Kubinszky J. alapján. Kubinszky Judit: Az Antiszemita Párt megalakulása és részvétele az 1884-es választásokon. In. *Legújabbkori Történeti Múzeum Évkönyve. V-VI 1966.* Bp. 145-146. o.

³ uo. 146. o.

⁴ Törvényszéki csarnok. A vadkerti lázadás végtárgyalása. *Pesti Napló*, 1885. febr.26. 2. o.

Soltvadkert a századforduló körül (Internet)

nem egyértelműek a tudósítások, hogy ki szabadították, vagy a tömeg nyomásra a bíró engedte ki. A tárgyaláson maga Frey sem tudott választ adni arra, hogyan is került ki a fogdából. Mindenesetre az ifjú 'mártír' tovább hergelte a tömeget. Ekkor szabadultak el végleg az indulatok. Gajári és kísérete kocsi- szára szállt, és visszavonulót fűjt. Teljes volt a zűrzavar, hiszen a kortesmenet eleje már beért a falu közepébe, de a hosszú kocsisor vége még csak a szélén volt. A főszolgabíró a hajdújával együtt mellékutakon távozott, hogy minél előbb segítséget hívjon. Még hallotta a kiáltásokat: „Üssük a zsidókat, üssük az urakat, mert már félnek!”⁵ A kocsikat „emberfej nagyságú” kövekkel dobálták meg, port szórtak a lovak és a kocsisok szemébe, botokkal, szerszámokkal támadtak a Gajári-pártiakra, „utálatos tárgyakat” (Vajon mit?) szórtak a kocsikba. Asszonyok is részt vettek a zavargásban, többen – feltehetően obszcén célzattal – felemelték a szoknyájukat. A menekülők a falu szélén álltak meg, hogy megmossák és bekötözzék a sebesülteket. Sok könnyebb sérült mellett négyen sebesültek meg súlyosabban. Közülük három kiskőrösi: Dulai András, Marsai Lajos és Kriskó József.⁶ Rossz helyen álltak, vagy a szomszédvár effektus áldozatai lettek? Sokan ekkor szembesültek a vérfürdővel. Kerítés- léceket téptek ki, szerszámokat ragadtak fel az udvarokból, és ellentámadásra indultak volna. Gajári kiterjesztett karral állt eléjük,

hogy megakadályozza a csata háborúvá fejlődését. Beszédében próbálta mentgetni a népet, a 'gaz ámitók' - ra hárította a felelősséget a béke megbontásáért.⁷ Közben érkezett a hír, hogy az antiszemiták megtámadták, és kifosztják a zsidó üzleteket Vadkerten. Végül nagyobb szabású pogrom nem tört ki. Bergl Adolf, a zsinagóga és Böhm Ignác ablakait betörték, Müller Dávid boltjából erőszakkal 12 Ft értékű szivart vittek el.

Eötvös átvezényelt két kiskőrösi csendőrt, és egy század katonaságért sürgönyözött az alispánhoz. Amire megérkeztek, lényegében lecsillapodtak a kedélyek, a csendőrök is elegendőnek bizonyultak a rend helyreállításához.

A választás ezek után rendben lezajlott, de a minimális szótöbbség (35) miatt szinte természetes, hogy a vesztesek megpetició- nálták. Kérvényük kifejtette, hogy Gajáryra kiskorúak és vagyontalanok is szavaztak, nevezetesen a dunapataji zsidóság gyermekei, számszerűen negyvenen. Gajáry érdekében rendszeres vesztegetés történt, amit egy végrehajtó a „legnagyobb szemérmertlenséggel” folytatott. A vadkerti tanítót, aki egy vesztegetőt a választási elnök elé vezetett, ez még meg is fenyegette. Szavaztak egy ember helyett, ki 15 nappal azelőtt meghalt. H. Kiss Istvánt visszautasították csak azért, mert a jegyzékbe S. Kiss István volt beírva.⁸ Ilyen típusú visszaélések – elég csak Mikszáth írásait elolvasni – bizony sűrűn előfordultak, és általában a kormányoldal felé billentették a

mérleg nyelvét. Az antiszemita jellegű vádat viszont, hogy zsidó gyerekekkel szavaztattak, valószínűtlennek tartjuk. A zsidóságra kihegyezett feszült légkörben – amikor annyiféle manipulációs lehetőség állt a kormánypárt rendelkezésére – aligha éppen zsidók segítségével csaltak, ha volt is visszaélés. Egyébként a képviselőház illetékes bizottsága nem is vizsgálta a konkrét vádakat, formai okokra hivatkozva utasította el a kérvényt. Ahhoz botrányosan nagyarányú csalás kellett volna, és meggyőzően alátámasztott vádak, hogy a kormánypárti többség helyt adjon egy ellenzéki, ráadásul antiszemita petíciónak.

A vadkerti zavargás nem maradt megtorlás nélkül. Az illetékes katonai törvényszék által kiküldött vizsgálóbíró közel 200 tanút hallgatott meg. 47 főt vádoltak meg lázadással, tízet hatóság elleni erőszakkal, hetet büntetettre való felhívással és szemérem elleni vétséggel és végül ötvenet hatóság és közrend elleni kihágással. Összesen 104 főt. A vizsgálóbíró betérjesztése nyomán a Kalocsai Királyi Ügyészség indítványozta, hogy az esetet lázadásnak minősítsék, és tegyék át a Budapesti Fenyítő Törvényszékhez mint ilyen ügyekben illetékes bírósághoz.

A vádlottak nagy száma miatt a budapesti törvényszék utazott le Kalocsára. Az ügyész végül 44 embert vádolt meg. A védelmet a legtöbb vádlott esetében maga Istóczy Győző, az Antiszemita Párt vezére látta el. Úgy tűnik, véden- ceit jól kiokosította, hiszen sor-

⁵ uo.

⁶ Választási mozgalmak. A vasárnapi véres zavargások. 1- ső melléklet a *Pesti Hírlap* június 10. (keddi) számához 9. o.

⁷ uo.

⁸ *Nemzet*, 1884.okt. 16. 2. o.

ra tagadtak mindent. Ott sem voltak, nem követték el a terhükre rótt cselekményeket, nem volt náluk bot, nem dobáltak köveket, nem törtek be ablakokat, csak távolról látták az eseményeket, a kavargó por miatt senkit nem ismertek fel. Nem kiabáltak Gajári és a

hogyan illet nem mondtak, nem tudják hogyan kerülhetett a jegyzőkönyvbe. Egy Bata Panna nevű lány úgy megtanulta, hogy mindent tagadni kell, hogy még arra a kérdésre is, hol szolgált akkor, azt felelte: „Nem”.⁹ Faragó József, akit az egész zavargás vezeté-

reket, lehet, hogy egy-két csendőrpofon után első ijedségükben a zömmel egyszerű, írástudatlan emberek még őszintébben vallottak. Ponyeczky Pál a bíróság előtt is megerősítette, hogy őt Fadgyas Gergely csendőr a jegyzőkönyv felvételekor négyszer arcul vágta. Utóbb helyesbített, hogy ez nem a vizsgálóbíró jelenlétében történt.¹⁰

Frey Frigyes Ferenc, a botrány egyik főszereplője azt nem tagadhatta le, hogy ott volt a község háza előtt, de csak annyit ismert be, hogy azt kiabálta: „Éljen Fülöpp! Nem kell Gajári!” Szerinte ezért tartóztatták le. Ittasságára hivatkozva arra nem tudott válaszolni hogyan szabadult ki. Nyilván nem akart kiszabadítóira vallani. Azt viszont határozottan tagadta, hogy a további erőszakos cselekményekben részt vett volna. Bot sem volt nála, csak egy vékony nádpálca. Amikor a bíró megkérdezte, hogy mennyit ivott, 20 krajcár ára bort vallott be. A bíró erre erősen csodálkozott, hogy ennyitől úgy leitta magát, hogy semmire nem emlékezik.¹¹

A zavargásban nemcsak az írástudatlan csöcselék vett részt. Schnell Sándor tanárjelölt, a lutheránus lelkész fia, a helyi Antiszemita Párt vezetője is tagadta, hogy részt vett volna erőszakos cselekedetekben. Csak a járásbíró kérésére avatkozott be, hogy segítsen oszlatni a népet. A bíró az ő esetében is csodálkozott, hogy vezéregyéniség léte, senkit nem ismert fel a zavargók közül. Schnell szerint a Gajári-pártiak is „pusztítottak”.¹²

Müller Endre tanító is tagadta, hogy ellenszegült volna a hatóságnak. Sőt az egész zavargást szerinte a szolgabíró provokálta ki, mert pofon ütött egy embert. Somogyi vadkerti bíró kiabálta a csendőröknek, hogy verjék szét a népet. A kalocsaiak is sértegették a helybelieket: „Ordítanak a szamarak.” Szerinte a vádlottak egy részét haragosaik jelentették fel. Még azt is tudni vélte, hogy Schwarz Jakab zsidó pénzt adott Frittmann Gáspárnak, hogy írja össze a Fülöpp-pártiakat, hogy bevádolhassa őket.¹³

Frittmann Gáspár, a vád egyik legfőbb helyi tanúja viszont azt vallotta, hogy Schnell, Vilonya és Müller vádlottak ígérekkel és fenyegetésekkel próbálták arra rávenni, hogy vonja vissza a vizsgálat során tett terhelő vallomását, sőt vallja azt: a zsidók vesztegették meg.¹⁴

Joó Henrik, egy másik tanító szintén tagadott, tanúkkal igazolta, hogy nem csinált semmit, távol állt a szolgabírótól.¹⁵

A kiskőrösi sértettek közül Dulai András

A Borsszem Jankó karikatúrája Istóczy Győző antiszemizmusról (Arcanum)

zsidók ellen, legfeljebb Fülöpp Györgyöt éljeneztek. Sőt a kalocsaiek provokálták őket, ők kezdték a verekedést is. A nők a szoknyájukat csak azért emelték meg, hogy könnyebben fussanak, vagy leszakították róluk a tumultusban. Amikor a bíró szembesítette őket a vizsgálat során tett beismerő vagy másokat terhelő vallomásaikkal, csodálkoztak,

sével vádoltak, ugyanúgy tagadott mindent, mint a kisebb kihágásokkal megvádoltak. Nemcsak a vádlottak, hanem a vadkerti tanúk is feledékennyé váltak korábbi vallomásukhoz képest. A kalocsaiek és a kiskőrösieket meg többnyire nem tudták azonosítani támadóikat.

Ismerve az akkori kihallgatási módsze-

⁹ Törvényszéki csarnok. *Nemzet*. 1885.febr. 22. 7. o.

¹⁰ A vadkerti lázadás. *Nemzet*, 1885. febr. 20. 5. o.

¹¹ Törvényszéki csarnok. A vadkerti lázadás végtárgyalása. *Pesti Napló*, 1885.febr. 23. 2. o.

¹² uo.

¹³ uo.

¹⁴ A vadkerti lázadás. *Pesti Hírlap*, 1885, febr. 24. 5. o.

¹⁵ Törvényszéki csarnok. A vadkerti lázadás végtárgyalása, *Pesti Napló*, 1885. febr.23. 2. o

nem hallotta az „üssük a zsidókat, üssük az urakat” jelszavakat, de őt magát csaknem agyonverték, csak egy csendőr közbelépése mentette meg. Úgy fejbe ütötték, hogy tizennégy napig nyomta az ágyat, ezért és megcsúfoltatásáért 200 Ft fájdalomdíjat követelt.¹⁶

Marsall György viszont hallotta a fenti, többek által idézett kiáltásokat. Istóczy védő felhívta a figyelmét a tanúnak, hogy a vizsgálóbíró előtti vallomásában még a következőképpen mondta ezeket: „Üssük a zsidókat, mert Gajári-pártiak, és üssük a zsidókat, üssük az urakat, mert zsidó-pártiak.” A tanú most így fogalmazott: azt kiáltották: „Üssük ezeket a betyár zsidó-pártiakat meg az urakat.”¹⁷ Istóczy ezt a részletet nem ok nélkül firtatta, többek közt erre a finom különbségtételre alapozza majd védőbeszédét.

Marsall György még elmondta, hogy amikor kifelé mentek a faluból zászlóját elvették, a nyelével úgy elverték, hogy tizenkét napig feküdt betegen. Az első sajtótudósításokban az ő neve nem szerepelt a súlyosabb sérültek között, csak egy bizonyos Marsai Lajos. Vele keverték volna össze? Az egyezést az is valószínűsíti, hogy utána hallgatták meg a harmadik súlyosabban sérült kiskőrösit, Kriskó (Kritskó) Andrást.

A kiskőrösi intelligenciából is többen tanúvallomást tettek, de sokkal nem viszik előre az ügyet. Tepliczky Gyula takarékpénztári pénztáros, Benedicty Andor ügyvéd nem hallotta az „üssük a zsidókat, üssük az urakat” kiáltásokat. Salamon Miklós járásbíró azon kívül, hogy a mohácsi vészhez (!) hasonlította a zavargást, konkrét személyeket nem tudott megnevezni. A vadkerti bírót felszólította a nép lecsendesítésére, aki erre készségesen vállalkozott is.¹⁸

Természetesen a bíróság az eset központi szereplőit, Gajári Ödönt és Eötvös Géát is meghallgatta. Gajári nagyon korrekten csak a körülötte zajló eseményekről nyilatkozott, a távolabb történekről csak utólag hallott. Eötvös Géza bizonyos előre szervezettséget látott az eseményekben, de ezzel kapcsolatos bizonyítékok nem kerültek elő.

Általában a vád tanúi a sajtóban megjelentek alapján ismertették az eseményeket, miszerint a vadkertiek támadtak a gajáristákra, viszont csak Frittman Gáspár volt, aki több konkrét személyt is megnevezett. Az ő hitelességét viszont sokan megkérdőjelezték. Másokkal ellentétben annyi nevet, részletet

tud, mintha legalábbis jegyzeteket csinált volna. A védelem is számos tanút felvonultatott, akik a következetes tagadás mellett a gajáristákat és a hatóságokat vádolták az erőszak kirobantásával.

A vádbeszédben Károly József királyi ügyész kifejtette, olyan büntettel kell foglalkoznia a törvényszéknek, mely járványszerűleg terjed, mely egyes hitfelekezetek és osztályok megtámadásával a társadalmat támadja meg, nevezetesen a nemesi, az úri osztályt és a már nálunk is nagy számban levő zsidókat. A támadók műveltség legalacsonyabb fokán állnak, ezért éreztetni kell

A soltvadkerti zsinagóga és a zsidó üzletek 1900 körül (Internet)

velük, hogy a „társadalom ellen húzták meg a halálharangot.” Ugyanakkor elismerte, hogy a vádlottak nagy része fel volt bujtva, így egyenként méltó a számalomra. A vádakat a beismerő- és tanúvallomások alapján bizonyítottak látták.¹⁹

Istóczy Győző nagyszabású védőbeszédet készült. Azt hihetnénk, eszméinek hirdetésére használja fel a nagy figyelmet kiváltó pert. Nem tette. Egyrészt nem is volt szüksége rá, hiszen a liberális állam keretei között a parlamentben és a sajtón keresztül is kifejthette elveit. De azért sem élt ezzel a lehetőséggel, mert a védelem stratégiáját éppen arra építette, hogy itt nem antiszemita lázadás történt. Természetesen kódolva vagy kódolatlanul is azért megjelentek beszédében az antiszemita klisék. Az eseményeket a „fővárosi sajtó” ferdítette el egyoldalúan, „közéletünk elzsidósodott”, az „izraelita polgártársak privilégiumokat igényelnek” még a választási korteskedésben is. „A magyar

szabadság előnyeiből az oroszánrészt éppen ők veszik ki, ők szedik le annak tejfelét, míg a mi részünkre jóformán csupán csak a savó marad.”²⁰

Ismert antiszemita sztereotípiára épült az ügyvéd következő költői kérdése is, amikor az egyik megrabolt boltos vallomását vonta kétségbe, mert az ott-tartózkodó zsidó nők nem vagy másképp látták az eseményeket: „A zsidó nők azonban, nem lévén oly jártasak a Talmudban, mint a férfiak, mit tesznek, hogy ne kelljen hamisan tanúskodni a meg nem történt rablási tény mellett?”²¹

A következő ószövetségi hasonlat is – füg-

getlenül az állítás igazságtartalmától – alkalmas volt zsidóellenes indulatok keltésére: „Gajáristák közül némelyek a kivonuláskor a kocsikról leugorva, néhány vadkerti gazdának a háza udvaráról egyet-mást magukkal is vittek, mint a zsidók magukkal vitték az Egyiptomból való exodus alkalmával az egyiptomiak házi eszközeit.”²²

Istóczy alapján kérdőjelezte meg a lázadás vádját. Szerinte itt semmi egyéb nem történt, mint ami a felhevült választási korteskedések gyakori velejárója máshol is. Az izgatás nem általában a zsidók és az urak ellen történt. Számos tanúvallomást idézett, köztük Gajáriét is, akik nem hallották az „üssük a zsidókat, üssük az urakat” kiáltást. Az indulatok szerinte a „zsidópártiak”, a „zsidópárti urak” ellen irányultak. Erre irányultak tisztázó kérdései a tanúk meghallgatásakor. Ha mégis csak „zsidó” vagy „urak” hangzott el, az akkor is a zsidópártit jelentette, tehát nem egy felekezet, nem a társadalmi rend el-

¹⁶ Törvényszéki csarnok. A vadkerti lázadás. *Pesti Napló*, 1885.febr.24. 2. o.

¹⁷ Törvényszéki csarnok. A vadkerti lázadás. *Pesti Napló*, 1885.febr.24. 2. o.

¹⁸ Törvényszéki csarnok. A vadkerti lázadás. *Pesti Napló*, 1885.febr. 25. 2. o.

¹⁹ Törvényszéki csarnok. A vadkerti lázadás végtárgyalása. *Pesti Napló*, 1885. márc. 3. 2. o.

²⁰ Istóczy Győző: Védőbeszéd a vadkerti lázadási perben. – A budapesti kir. törvényszék kiküldöttségének, március 2-án Kalocsán tartott ülésében tartotta Istóczy Győző mint védőügyvéd. In. *12 röpirat*, 1885. márc. 15.

²¹ uo. 180. o.

²² Istóczy Győző: Védőbeszéd a vadkerti lázadási perben 2. rész. In. *12 röpirat*, 1885.ápr. 15.188. o.

len izgattak. Ezt az értelmezést erősíti, hogy egy zsidót sem vertek meg, és nem a saját uraikra támadtak a vadkertiek, ami valódi osztályharcos mozgalom esetén természetesebb lett volna. Az Antiszemita Párt egy törvényesen működő párt. Ellenfelek a zsidóbarátok. Az ellenfél sértegetése, jelen esetben a keresztény „zsidópártiak” lezsidózása, a kemény odamondogatások más pártok esetében is természetes velejárói a választási küzdelemnek. Ha a zsidók korteskednek, ak-

kat kiverjük a falujokból.” „Másodmagammal kiverem a vadkerti svábokat a falujokból.”²⁴ Állítólag ilyen és hasonló provokatív megjegyzések hangoztak el. A verekedést is a gajáristák kezdték. Ők is fel voltak fegyverkezve bicskákkal, zászlórudakkal. Azokat csak védekezésül csavarták ki a kezükből. Istóczy külön kiemelte, hiszen nagyon koncepciójába illik, hogy „Szerényi (azelőtt Schulhof) Adolf izraelita, kiskőrösi városi írnok, mindjárt a bevonuláskor egy vadkerti

A soltvadkert-i község háza az 1900-as években (Internet)

kor mint kortest megverhetik, a vadkertinél súlyosabb atrocitások is történtek mindenféle pártállású kortesekkel az országban. A katolikus vagy református kortes megverését nem tartja felekezete elleni támadásnak, csak a zsidó.

A lázadás minősítéséhez hozzátartozik, hogy azt csak felfegyverkezve lehet elkövetni. Az ügyvéd-pártvezér vitatta a „felfegyverkezés” tényét is. Eleve kétségbe vonta, hogy a vádiratban szereplő kő, bot, zászlónyel, gereblye stb. fegyvernek számít-e, de szerintem ilyesmi sem volt a Gajári gyűlésére békésen várakozó tömegben. Legfeljebb vékony pálcák fordultak elő, nem botok vagy husángok. A kődobálással kapcsolatban pedig ironikusan megjegyzi a „[...] *homoktálajú Vadkerten követ még pénzért se lehetne kapni.*”²³

Az történelekről pedig az általa idézett vadkerti tanúk vallomása alapján egy homlokegyenest ellenkező forgatókönyvet vázolt fel. A vadkertiek békésen várták a meghirdetett kampánygyűlést, legfeljebb Fülöpp Györgyöt, az antiszemita jelöltet éltették. A gajáristák közül főleg a „parasztbeliek”, ha nem is részegek, de ittasak voltak. Felbátorodtak az őket vezető urak jelenléte miatt, hencegtek, szitkokat szórtak a vadkertiekre, obszcén szavakkal, taglejtésekkel sértgették a nőket. „Ordítanak a szamarak.” „A vadkerti svábo-

fiút, aki Fülöpp Györgyöt élte, az utcán a
nép láttára úgy fellökött, hogy hanyatt a föld-
re esett.²⁵

Több hasonlóan súlyos sérülést felsorolt, amit vadkertiek szenvedtek el, mint amilyeneket ők okoztak a vádirat szerint. Ezekről azért nincs láttelelet, mert a helyi orvos izraelita és gajárista. Miért csak vadkertiek ülnek a vádlottak padján? – tette fel a teátrális kérdést. Nem mondta ki, de erősen sugallta, hogy a „nem elég körültekintő” vizsgálat részleghajló a zsidók védelmében. A derék, dolgos svábokat nem illeti meg ugyanez a védelem?

Istóczy interpretációja szerint a helyi hatóságok is részleghajlóan viselkedtek. A jelt az erőszakoskodások megkezdésére a község-háza előtt maga Somogyi János, akkori vadkerti községi bíró adta meg azzal - többek vallomásai szerint - az asztalra felállva, és a folyton Fülöpp Györgyöt éljenző csoportra rámutatva, e felhívást intézte az ott lóhátan lévő csendőrhöz: „*Csendőr úr, ezt a csapatot ütni, vágni és szúrni kell az én felelősségem-re.*” Freyt csak nekilökték Gajárinak, mégis megpofozta, és az önbíráskodásért Eötvös Géza járási szolgabíró még meg is dicsérte. A község-háza kapuját nem kellett erőszakkal benyomni, mert eleve nyitva volt, csak a kilincset kellett lenyomni. Gajáristák is voltak a betóduló tömegben.

Müller zsidó szivarboltját sem fosztották ki. A bolt előtt állt néhány legény, pénzzel a markában, kissé hangosabban követelték a kiszolgálásukat, amire a boltos ijedtében bereteszte az az ajtót. Emiatti dühükben törték be a félüveges ajtó üvegtábláját, de ezután továbbmentek.

Annyit azért megengedett Istóczy, hogy a hergelésekre és támadásokra a vadkertiek az ellenfeleik kezéből kicsavartak zászlónyeleket, önvédelemből ellenük fordították, és amikor a gajárista csapat visszavonulót fűjt, akkor a diadalmas üldözés során valóban előfordultak atrocitások, de ez az előzmények alapján teljesen érthető.

A súlyos vádak ellenére meglepően enyhe ítéletek születtek. Faragó Józsefet lázadás és hatóság elleni erőszak miatt nyolc, Péczka Györgyöt, Ponyeczky Pált, Gáspár Jánost és Klein Józsefet hét, Kolman Mátyást és Windekker Andrást hat havi börtönre. Windekker Ádámot lázadás büntette miatt nyolc, Gillich Mátyást és Windekker Ádámnét hat havi börtönre. Frei (Frey) Ferencet hatóság elleni erőszakra felhívás miatt kilenc havi börtönre. Egyéb vádak alapján Gáspár Miklóst és Giler Ernőt öt, Krajlik Jánost, (Ludas) Eiler Jánost, Gillich Mártont és Szalados Józsefet a négy, Gsellman Jánost és Eiler Ádámot négy havi börtönre, Tabajdy Katalint, szemérem elleni kihágásért nyolc napi fogházra és 30 Ft, esetleg újabb három napi fogházra, Mesko Pált, Windekker Fülöpöt, Eiler Jánost, Hegyi Jánost és Lehr Henriket négy napi elzárásra ítélték el. A szemérem elleni kihágás a szoknyaemelés volt. A többi 19 vádlottat felmentették. Az ítéletek ellen általában fellebbeztek. A királyi tábla egy kivételével az ítéleteket helyben hagyta. Lehr Henriket felmentették a hatóság elleni kihágás vádjá alól.

A viszonylag enyhe ítélet nem feltétlen Istóczy védői teljesítményének köszönhető. Ha a bíróságot teljesen meggyőzte volna, akkor fel kellett volna mentenie a vádlottak többségét, és helyükbe ültetni - Gajárral az élen - a kiskőrösieket és vadműködőket. Az enyhébb elbírálás azzal lehet összefüggésben, hogy a dualista Magyarország egy jogállam volt. Az események tömeges jellege, az ellentmondásos tanúvallomások miatt nagyon nehéz lehetett pontosan rekonstruálni az eseményeket, meghatározni a fő felelősöket. Ha Istóczy interpretációja egyoldalúan el is túlozta a másik fél felelősségét, azért nagyon elképzelhető, hogy lehettek köztük, akik valóban provokatívan viselkedtek.

A sajtó némiképp csakugyan felnagyíthatta a történeteket. Az ablakbeveréseken túl a vadkerti zsidók ellen súlyos, személyi

²³ Istóczy Győző: Védbeszéd a vadkerti lázadási perben. 1. rész 178. o.

24 uo. 183. o.

25 uo. 182. o.

sérüléssel járó atrocitások nem történtek. A vadkerti-kőrösi csapatból is a legsúlyosabb sérülés a 14 napon belül gyógyuló kategóriába tartozott. Biztos voltak forró pillanatok, de alapjában az erőszak nem harapózott el, a hangulat gyorsan, még a katonaság odaérkezése előtt lecsitult. Tulajdonképpen a két helyi és a Kiskőrösről átvezényelt két csendőrelegendőnek bizonyult a rend helyreállításához. A vadkerti zavargások beleillettek egy országos sorba, és nem ez volt a legsúlyosabb. Például ugyanezen a napon a csendőrök hat embert lőttek agyon Mindszenten, a katonaság ostromállapot alá helyezte a várost.

Érdekes, hogy Fülöpp Györgyöt, aki beszédeivel közvetlenül vagy közvetve, kortesei által hozzájárulhatott az antiszemita hangulatkeltéshez, nem helyezték vád alá. Viszont ez bekövetkezett az általa nagy arányban elvesztett 1887-es választások után, amikor nem történtek ilyen atrocitások a dunapataji körzetben, és az antiszemitizmus országosan is lecsengőben volt már. Az ügyet azért érdemes mégis felidézni, mert kiderül hogyan ötvöződtek demagógiájában az antiszemita és a szociális törekvések. Feltehetően hasonló jelszavakkal kampányolt három évvel korábban is. A vád 1887-ben Fülöpp és Zámbo János nevű kortese ellen: osztály és felekezet elleni izgatás. „Fülöp György azt nyilvánította: hogy az adó nincs egyenletesen felosztva, gazdagok és zsidók mit sem fizetnek, a föld népe fizeti az adót, az urakra nem raknak fenn terhet, csak a népre, Zámbo Imre pedig a vád szerint ezen szavakat hirdette: ha látom, miként lesz a rongyból selyem, a rongyos zsidóból tekintetes úr, eszembe jut a mint kiverte az üdvözítő a templomból a lélekkufárokat.”²⁶

Fülöpp azzal védekezik, hogy „[...] félreértették mert ő csak a börzén nyerő és eme nyereségeik után adózatlanul maradó gazdag bankárok helyzetét állította ellentétbe a földműves helyzetével, ki talpalatnyi földjéért is adózás alá esik.”²⁷

Egyébként az ellentmondásos tanúvallomások miatt, illetve mivel a bíróság úgy ítélte meg, hogy kijelentéseik a hallgatóságra izgató hatását nem gyakoroltak, mindkettőjüket felmentették.

Miért lehetett ennyire erős az antiszemita mozgalom a dunapataji körzetben, hogy képes volt zavargásokat szítani, és kevés híján képviselőt juttatni az országgyűlésbe? Mélyebb társadalomtörténeti vizsgálódások hiányában erre csak hipotetikus válaszokat adhatunk. Forráshiány miatt aligha lehet el-

végezni olyan mikrotörténeti vizsgálatokat, amelyek egzaktnak bemutatnák pl. a kiskőrösi szlovákok vagy a vadkerti svábok és a helyi zsidók viszonyát. Volt-e valami speciálisan helyi oka a konfliktusoknak, vagy csak a külső agitáció szabadította el a szenvedélyeket? Mi játszhatott nagyobb szerepet: a vallási eredetű antijudaizmus, az iparosok konkurenciaharca vagy a zsidó boltos elleni hagyományos ellenszenv, mert nem akar hitelezni, esetleg rossz minőségű áruval szolgál ki? Milyen arányban jellemezte az antiszemitizmus a szegényeket, módosabbakat és a helyi intelligenciát?

A dunapataji kerület ún. billegő körzetnek számított a dualizmus korában. A kiegyezés után több ízben a 48-as szélsőbal nyerte a választásokat. Esetükben a függetlenségi törekvések szocialisztikus agitációval is párosultak. A legszegényebbek ugyan nem rendelkeztek választójoggal, de a gyűléseken részt vettek az olykor tettelegességgel fajúló vitákban. A vadkerti zavargók jó része sem választópolgár volt.

1869-ben Rákóczy János kortesei például ilyen kiáltvánnyal agitáltak, az akkor még szintén ellenzéki, a Balközép mérsékeltbb szárnyát képviselő Ivánka Imre ellen: „Ivánka és pártja az urakkal tart, hogy a szegény teherviselő népet továbbra is a mostani nagy adóban tartsák. Ivánkának és a balközépnek köszönhető, miként a papok jószága még el nem vétetett stb. Válasszátok Rákóczy fejedelem unokáját, megszabadít a némettől, uraktól, a nagy adótól, katonáskodástól, trafiktól, stemplitől stb., mert Rákóczy igaz népbarát, s azt akarja, mit Kossuth.”²⁸

A választások napján 5000 fős fanatizált tömeg tüntetett Rákóczy mellett. Bukás esete véres fogadkozásokat tettek. A zászlókon, jelvényeken a földosztás szimbólumai: eke, kapa stb. Rákóczy el is nyerte a mandátumot. Az elkeseredett Ivánka egyenesen így fogalmazott kudarcáról: „itt aratott első győzelmet azon socialis mozgalom, mely sírjába vezette a magyart!”²⁹

A nyolcvanas években ugyan a kormánypárt megszerezte a dunapataji mandátumot, de nehéz eldönteni, hogy a választói akarat fordult meg, vagy manipulálták a választásokat. Például Gajári 1884-es győzelme nem igazán meggyőző. A XX. elején aztán újra függetlenségi jelölteket választott a kerület, akik többek közt az általános választójog követelésével állították maguk mellé a szavazókat.

Fülöpp népszerűsége az 1884-es választá-

sokon összefügghetett a gazdasági válság hatásaival, a tiszzaeszlári ügy is felfokozhatta az addig elfojtott antiszemita érzelmeket. Mint láttuk ő az Antiszemita Párton belül a függetlenségi irányzatot képviselte. A választók egy része – lehet –egyszerűen a függetlenségi jelöltet látta benne, hiszen maga Függetlenségi Párt nem indult itt a mandátumért. A párt az idegen (osztrák) befolyás ellen küzdött, az amúgy is 'osztrák zsoldban álló kormányról' a választók felteheték, hogy a 'zsidók is zsoldjukba fogadták'. Az a réteg pedig, amelyik pedig korábban is fogékony volt a szociális agitációra, most is azért szavazhatott rá. Mint láttuk, Fülöpp beszédeiben a zsidóellenesség ötvöződött a társadalmi igazságosság követelésével.

A politikai antiszemitizmus az 1890-es évekre elhalt. Ebben nagy szerepet játszhatott, hogy soha nem kapott kormányzati hátszelet. A liberális kormányok határozottan felléptek az antiszemita izgatással szemben. A gazdasági helyzet is javult, ez sem kedvezett a szélsőségeknek. Az Antiszemita Párt is szétesett, szétfeszítette belső megosztottsága a közjogi kérdésben. „Istóczy kormányparti maradt szívében, akkor is midőn a szabadelvű klubot el kellett hagynia, báró Andreánszky a mérsékelt ellenzék elveivel érez rokonszenvet, Ónody a szélsőbalhoz tartozik. A zsidógyűlöleten kívül minden más kérdésben különválnak az egyes antiszemita politikai véleménye. 'Üsd a zsidót', igen alkalmas jelszó ugyan utcai zavargásnál, de nem elégséges párt- és hírlapalapításra.”³⁰

A paksi tragédia és a soltvadkerti antiszemita zavargás összefüggésének van egy elgondolkodtató epilógusa. Fülöpp György pápai titkos káplán, esperesplébános 35 évig tartó miszlai szolgálata után nyugdíjba vonult, és éppen Paksra költözött. Ott is halt meg 1914 októberében. Szép nekrológja nem érintette politikai múltját: „[...] derült jószágával s okos lelkipásztori buzgóságával annyira megkedveltette magát, hogy plébánoskodása a megtérések szakadatlan láncolata volt.”³¹

Vajon kisétált-e néha a biskói révhöz? Feltekintett-e a Duna felé forduló, baljában feszületet tartó, jobbával áldást osztó öt méter magas Krisztus-szoborra? Felmerült-e benne, hogy közvetve ő is okozója lehetett a paksi zárandokok tragédiájának? Ha nincsenek az általa is inspirált vadkerti zavargások, talán nem foglalja le a katonaság a zádori révet...

Fodor Tamás

²⁶ Büntető Jog Tára. 10. sz. 1887. 146. o.

²⁷ Uo.

²⁸ Pesti Napló, 1869. febr. 23. 1. o.

²⁹ Pesti Napló, 1869. márc. 27. 2. o.

³⁰ Pulszky Ferenc: Az antisemitizmus válsága. Pesti Hírlap, 1885. júl. 12. 1. o.

³¹ Elhunyt plébános. Pécsi Napló, 1914. okt. 22. 4. o.

Kiskőrösi hadifoglyok a Szovjetunióban

(Második rész)

A második világháború során a kiskőrösi felnőtt férfi lakosság nagy része bevonult katonának. A Don-kanyarban 1943 januárjában megindult szovjet ellentámadás során már több földünk került orosz hadifogságba. Innentől kezdve 1945 májusáig – amikor Németország feltétel nélkül letette a fegyvert – a fogságba kerültek száma megsokszorozódott. Érdekes, hogy az európai fegyvernagyvadás után is jó néhányan estek fogságba Ausztria és Csehország területén. Hadifogolynak tekintették azokat a polgári személyeket is, akiket valamilyen okból kifolyólag az utcákon fogtak össze, majd küldték a Szovjetunióba.

2016-2017-ben kezdte meg a Magyar Országos Levéltár a taglevéltáraival együtt, a Gulág Emlékbizottság támogatásával a Szovjetunióba került magyar hadifoglyok kutatását. Tárgyalások kezdődtek a Magyar Nemzeti Levéltár és az Orosz Állami Hadi-levéltár között, amelynek eredményeképpen 2019. április 8-án megállapodás született arról, hogy átadják a második világháború alatt a Munkás-paraszt Vörös Hadsereg által foglyul ejtett, és ezt követően a Szovjetunióban hadifogolyként, illetve internáltként nyilvántartott összesen 681 955 magyar nemzetiségű katona, illetve polgári személy nyilvántartó katonájainak orosz nyelvű, cirill betűs digitális változatát. A megkapott új dokumentumokat gépi fordítással próbálták magyarosítani, amely sok esetben nagyon pontatlan lett. Csak hosszas munkával sikerült az eredeti dokumentumok alapján többé-kevésbé

pontosítani az adatokat. Az eredeti katonákban is több hibát találtunk. Volt olyan cédula, amelyre még az orosz hivatalnok is nagy kérdőjelet rajzolt, mivel a beírt időpont szerint hamarabb kiengedték a fogolytáborból, mint ahogy oda beérkezett volna. Az adatok között sok átfedés volt, például egy személy több kartotékon is szerepelt.

Az adattárban szerepelnek nők és politikai foglyok is, akiket a szovjet belügyminisztérium különleges táboraiban tartottak fogságban. Az adattár nem lehet teljes, kiegészítésre szorul hiszen a benne szereplő adatok eleve nagyon hiányosak voltak. Ennek ellenére végre megemlékezünk azokról a hősről is, akik katonaként harcolva vagy polgári személyként estek fogságba; hosszú időt töltöttek távoli, kietlen vidékek táboraiban; kitartottak és életben tudtak maradni minden nehézség ellenére!

ADATTÁR

Rövidítések: ev. = evangélikus, izr. = izraelita, ref. = református, rk. = római katolikus

Ambrus István János honvéd, ev.
Született: Kiskőrös, 1921. szeptember 2.

Apja: Ambrus István földműves, anyja: Kúti Anna. Lakott: Kiskőrös, Deák Ferenc u. 28.

Ambrus Sándor honvéd, ev.
Született: Kiskőrösön, 1922. január 2-án.

Apja: Ambrus András napszámos, anyja: Suba Erzsébet. Felesége: Surányi Erzsébet. Házasságkötés: Kiskőrös, 1946. január 10.

Fogságba esett: Ausztria, Ladendorf, 1945. április 10.

Fogolytábor: 252. számú tábor. (Brjanszki terület-Bezsica)

Nyilvántartási szám: 0/36044

Távozott: 1945. október 5.

Ambrus Sándor őrmester (magyar forrás szerint szakaszvezető), ev.

Született Kisbócsa, 1914. augusztus 29-én, földműves.

Anyja Kuti Anna, apja: Ambrus Sándor földműves. Lakott: Kiskőrös, Gróf Széchenyi u.

7. Felesége: Szenohradszki Erzsébet. Házasságkötés: Kiskőrös, 1941. június 3.

Debrecenbe érkezett a Szovjetunióból: 1947. augusztus 16.

András Albert t. honvéd, rk.

Született Homokmégy, 1900. szeptember 6-án, halkereskedő.

Anyja: Bán Julianna, apja: András János földműves. Lakott: Kiskőrös, Gróf Bethlen u. 16.

1947. június 17-én érkezett Debrecenbe a Szovjetunióból.

András Gyula honvéd, rk. cipőfelsőrész készítő.

Született Homokmégyen, 1911. január 22-én.

Anyja: Benedek Júlia, apja: András Lajos. Felesége: Csermák Anna. Házasságkötés: Kiskőrös, 1937. április 3. Lakott: Kiskőrös.

Fogságba esett: 1945. május 12. Bornholm.

Fogolytábor: 15-435. sz. tábor, Moszkvai terület.

Nyilvántartási szám: o/166228

Távozott: 1948. július 9.

1948. július 12-én érkezett Debrecenbe a Szovjetunióból. Idült bőrgyulladás, fogszerű foghiány.

Andriská (Ondriská) János honvéd, (a magyar hatóságok szerint tizedes, ev. földműves.

Született: Kiskőrösön, 1917. október 5-én.

Apja: Andriská (Ondriská) István napszámos, anyja: Pálincás Erzsébet. Lakott: Aposzt.

Fogságba esett: Tatabánya, 1945. március 19.

Fogolytábor: 112. számú tábor.

Nyilvántartási szám: 0519215

Távozott: 1946. augusztus 9.

1946. augusztus 29-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Andriská János őrzvezető, földműves.

Született Kiskőrös, 1922. szeptember 5-én.

Anyja: Dinka Zsuzsa, apja: Andriská Mihály. Lakott: Kiskőrös. Temető tér 7.

Fogságba esett: Bajánháza, 1944. december 20.

Magyar Népjóléti Minisztérium Hadifoglygondozó Kirendeltsége

31687/194. szám.

Sorsszám: 59119...

Igazolvány
hadifogságból hazatért részére.

A hazatért neve: Gyuricza Sándor rk. t.

Anyja neve: Gyuricza Erzsébet

Születési helye: Kiskőrös szül. év, hónap, nap: 1919. 11. 12.

Családi állapota: nőtlen foglalkozása: mészáros

Elhagyott hazai lakóhelye: Kiskőrös (Petr.)

Nevezett, aki mint katona — kiegészítő munkaszolgálatos — levante — polgári személy*) hadifogságban volt: Kiskőrös Gy. telen utca 25. szám alatti lakóhelyére ült.

1947. évi ... hó 6. án.

Megjegyzés: Külön díjmentes utazási igazolványt kapott, ezért ez az igazolvány utazásra nem jogosít.

*) A meg nem telelő rész törölendő.

Fővárosi Nyomda Rt.

Gyuricza Sándor hazatérést igazoló lapja (VDA)

Fogolytábor: 168/3. számú tábor.
(Minszk-Krasznoj, Belorusszia)
Nyilvántartási szám: o/766729
1947. augusztus 20-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Andriska János

1948. november 29-én érkezett meg a Szovjetunióból Debrecenbe az 56. fogolyvonattal.

Andriska György tizedes,

Született: Bócsán, 1914. február 2.

Apja: Andriska András földműves, anyja: Kuti Mária. Lakott: Kiskőrös, Wattay u. 41.

Andriska (Ondriska) Mihály szakaszvezető, ev. földműves.

Született: Kiskőrösön, 1914. október 27-én.

Apja: Ondriska Mihály napszámos, anyja: Oroszi Ilona.

Lakott: Kiskőrös, Dózsa György u. 24. . Felesége: Valent Erzsébet. Házasságkötés: Kiskőrös, 1942. február 14. Lakott: Kiskőrös, Dózsa György u. 24.

Fogságba esett: Dunaföldvár, 1944. december 12. (Magyar források szerint: Polgárdi, 1944. december 12-én.)

Fogolytábor: 181. számú tábor. (Rusztavi, Grúzia)

Nyilvántartási szám: 01342677

Távozott: 1948. november 20.

1948. november 25-én érkezett Debrecenbe a Szovjetunióból. Megállapított betegségek: Kötőhártyahurut, farkasvakság, malária.

Andriska (Ondriska) Mihály honvéd. földműves.

Született Kiskőrös, 1916. október 16-án.

Anyja: Kurucz Erzsébet, apja: Ondriska Pál. Felesége: Jenei Judit Mária. Házasságkötés: Kiskőrös, 1935. október 17. Lakott: Páhi.

Fogságba esett: Ausztria, Deutschlandsberg, 1945. május 9.

Fogolytábor: 299/13. számú tábor. (Szevasztopol-Voroncovka, Ukrajna)

Nyilvántartási szám: 0793843

Távozott: 1947. szeptember 17.

1947. szeptember 25-én érkezett Debrecenbe a Szovjetunióból.

Andriska (Ondriska) Pál honvéd, ev. földműves.

Született: Kiskőrösön, 1919. szeptember 14-én.

Apja: Ondriska István földműves, anyja: Pálinkás Erzsébet. Lakott: Apostag, kültelek.

Fogságba esett: Ungvár, 1944. november 24. Fogolytábor: 183. számú tábor. (Minszki járás-Borisov, Belorusszia)

Nyilvántartási szám: 0-1022750

Távozott: 1948. április 29.

1948. május 1-jén érkezett Debrecenbe a Szovjetunióból.

Andriska Pál honvéd, ev. földműves.

Született: Kiskőrösön, 1922. május 18-án.

Apja: Andriska Pál napszámos, anyja: Torgyik Ilona. Felesége: Szenohradzki Ilona. Házasságkötés: Kiskőrös, 1948. március 11. Lakott: Kiskőrös, Petőfi S. u. 57.

Üzenet a hazatérő hadifogoly testvérekhez!

MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT

Kiléptek a pályaudvarra és egy megváltozott magyar világ fogad benneteket. Egy-két esztendeje alig tudtok valamit hazátok, otthonotok, családotok sorsáról. Idegenül néztek körül és azt hiszitek, hogy idegen világba érkeztek.

A sokat szenvedett és sokat csalódott magyar nép testvéri üdvözlését hozzuk nektek és annak a pártnak segítő és baráti kézszorítását, mely rombadőlt hazátok fölött először és a legbátrabban hirdette a dolgozók megbecsülésének, a parasztság földhözjuttatásának, a nemzet megújulásának: egyszóval a magyar demokráciának nagy céljait.

I.

Emlékeztek-e még azokra a jelszavakra, melyek háborúra úsztottak a Szovjetunió békés népei ellen, amelyek azt akarták bizonyítani, hogy ezer kilométerekre hazátoktól is családokat és népeket biztonságáért harcoltok? Ma már láthatjátok, hogy mindez hazugság volt, hogy a szovjet nép sohasem támadta volna meg Magyarországot. Azt hazudták nektek, hogy Németország mellett Magyarország számára megnyílt a győzelem, a gazdasági

A Magyar Kommunista Párt propagandája (VDA)

Fogságba esett: Kalocsa, 1944. október 30.

Fogolytábor: 145/1. számú tábor. (Kurszki terület-Kurszk)

Nyilvántartási szám: 0/770114

Távozott: 1947. szeptember 22.

1947. szeptember 25-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Andriska (Ondriska) Pál, földműves. ev.

Született Kiskőrösön 1913. július 23-án.

Anyja: Oroszi Anna, apja: Andriska (Ondriska) János napszámos. Felesége: Benkó Erzsébet. Házasság kötés: Kiskőrös, 1937. november 16. Lakott: Kiskőrös, Erdőtelek 12.

1947. október 3-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegsége: tüdőgümőkór.

Andriska (Ondriska) Sándor honvéd, földműves.

Született Kiskőrösön, 1922. október 30-án.

Anyja: Slajkó Anna, apja: Andriska (Ondriska) Mihály napszámos. Felesége: Oroszi Anna. Házasságkötés: Kiskőrös, 1950. októ-

ber 28. Lakott: Kiskőrös. Gróf Teleki u. 13, később Korvin u. 4.

Szovjet fogságba esett: Tokod, 1944. március 24.

Fogságba esett: Pest megye, 1945. március 24. Fogolytábor: 100. számú tábor. (Zaporozsjei terület-Zaporozsje, Ukrajna)

Nyilvántartási szám: 01325593

1948. október 29-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegsége: malária.

Ba István főtörzsőrmester, ev. (magyar források szerint tizedes.).

Született: Kiskőrösön, 1918. december 17-én.

Apja: Ba István földműves, anyja: Kis Zsuzsanna. Felesége: Fazekas Zsuzsanna. Házasság kötés: Kiskőrös, 1944. március 11. Lakott: Kiskőrös. Alsókommaszáción 18.

Fogságba esett: Horvátokmlós, 1945. április 1.

Fogolytábor: 280/19. számú tábor. (Donyec-

ki) terület Novije Tyerni-Mariupol, Ukrajna)

Nyilvántartási szám: 01318365

Távozott: 1948. október 28.

1948. november 4-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegsége: fogszerű.

Ba János honvéd, földműves. ev.

Született Kiskőrös, 1913. április 30-án.

Anyja Losonczi Zsuzsanna, apja: Ba Pál napszamos. Felesége: Breznyan Erzsébet. Házas-

Fogságba esett: Tolna, 1944. november 30.

Fogolytábor: 126. számú tábor. (Mikolajiv, Ukrajna)

Nyilvántartási szám: 0/161683

Távozott: 1945. szeptember 25.

Ba Pál tizedes, ev. (orosz források szerint szakaszvezető.)

Született: Kiskőrösön, 1918. április 7-én.

Apja: Ba Pál földműves, anyja: Opauszki Zsuzsanna. Felesége: Oroszi Erzsébet. Há-

Apja: Bajusznács István napszamos, anyja: Oroszi Zsuzsanna. 2. Felesége: Oroszi Anna. Házasságkötés: Kiskőrös, 1947. december 24.

Fogságba esett: Ausztria, 1945. április 2.

Fogolytábor: 207/2. számú fogolytábor, Molotovi (Permi) terület-Molotov-Baharjevka.

Nyilvántartási szám: o/664077

Távozott: 1947. július 11.

1947 júliusában érkezett Máramaroszigetről Debrecenbe.

Bajusznács Pál földműves, ev.

Született Kiskőrösön, 1909. január 28-án.

Anyja: Kláskó Zsuzsanna, apja Bajusznács András földműves. Felesége: Dulai Erzsébet.

Házasságkötés: Kiskőrös, 1931. október 22. Lakott: Kiskőrös, Árpád u. 10.

Fogságba esett: Sió, 1945. február 6.

Fogolytábor: 241. számú tábor. (Szevasztopol, Ukrajna)

Nyilvántartási szám: 0658681

Távozott: 1947. július 26.

1947. augusztus 8-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból Foksányi-Kolozsvár vasútvonalon. Betegsége: fogszerű.

Baksa Miklós civil, kitelepített, bádigos, rk.

Született Kiskőrösön, 1903. szeptember 9-én.

Anyja: Kelemen Róza, apja: Baksa József kerékgyártómester. Lakott: Soltvadkert, Szentháromság 37.

Fogságba esett: 1945. január 20.

Fogolytábor: 1216. sz. önálló munkázászlóalj (Liszicsanszk, Ukrajna)

Nyilvántartási szám: 097746

Távozott: 1948. július 22.

1948. július 24-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Balázs József

1948. november 30-án érkezett vissza Debrecenbe a Szovjetunióból.

Balázs Pál honvéd,

Született: Kiskőrösön, 1893.?

Apja: Balázs György Lakott: Feketehalom.

Fogságba esett: Szentgotthárd, 1945. március 30.

Fogolytábor: 181. számú tábor. (Rusztavi, Grúzia)

Nyilvántartási szám: 0/445/462029

Távozott: 1945. szeptember 237.

Balogh Károly örvezető, rk.

Született: Kiskunmajsa, 1910. november 5.

Apja: Balogh Péter napszamos, anyja: Ancsa Molnár Anna. Lakott: Kiskőrös, Nádasdy u. 8.

Balos József honvéd,

Született: Kiskunhalas, 1920.

Apja: Lakik: Kiskőrös, Agárhalom 11.

Bánszki Pál honvéd, ev. földműves.

Született: Kiskőrösön, 1906. január 15-én.

Apja: Bánszki József napszamos, anyja: Fazekas Erzsébet. Lakott: Kiskőrös.

Fogságba esett: Jászberény, 1945. január 19. Magyar források szerint Gömörhorkán (Özörény) esett szovjet fogságba.

Bajtárs!

Szeretettel köszöntünk itthon! Együtt örülünk Vele, amidőn hosszú szenvedés után szabad nemzetnek szabad polgáraként üdvözölhetünk a hazai földön.

Nagyot változott a világ, amíg távol voltál. Az új Magyarországon végre földhöz jutott a magyar paraszt és szabadsághoz a magyar nép. De még hatalmas nehézségek vannak előttünk. A rombadöntött ország felépítése óriási feladatot ró a magyar munkásságra, parasztságra, haladó értelmiségre. Hogy a termelés megindult, hogy élünk, az az ő munkájuknak köszönhető. De a volt földesurak, bankárok, a nyilasmétely bujkáló megszállottjai mindent elkövetnek, hogy a

*Horthyék, Kállaiék és Szálasi bandái
a halálba küldtek benneteket.*

Mi hazahoztunk!

Továbbra is mindenben segítünk neked!

Hadifogoly zsebkönyv első oldala (VDA)

ság kötés: Kiskőrös, 1933. március 23. Lakott: Kiskőrös, Bajza u. 10/1.

Fogságba esett: Csehszlovákia, 1945.

Fogolytábor: 234. számú tábor. Kujbisev (Szamarai) terület-Kujbisev

Nyilvántartási szám: 0750254

Távozott: 1947. július 28.

1947. augusztus 16-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegsége: testi le-romlás.

Ba János honvéd, ev.

Született: Kiskőrösön, 1915. szeptember 14-én.

Apja: Ba János földműves, anyja: Kecskeméti Mária.

zasság kötés: Kiskőrös, 1942. november 12. Lakott: Kiskőrös. Deák Ferenc u. 15.

Fogságba esett: Dunaföldvár, 1944. október 30.

Fogolytábor: 145. számú tábor. Másik forrás szerint: 406. számú tábor. (Kurszki terület-Kurszk, Tulai terület-Obigyimo), később Moszkva mellett volt.

Nyilvántartási szám: 01359006

Távozott: 1948. szeptember 18.

1948. szeptember 23-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Bajusznács István honvéd

Született: Kiskőrösön, 1900. augusztus 28-án.

Foglytábor: 100. számú tábor. ((Donyecki)
terület – Musketovo, Ukrajna)
Nyilvántartási szám: 01381760
Távozott: 1948. október 22.
1948. október 26-án érkezett meg Debrecen-
be a Szovjetunióból.

Barkóczy Sándor 27 éves kőműves.
Született: Kiskőrösön, 1920.
Anyja: Tóth Zsámboki Erzsébet, apja: Barkóczy Sándor.
Fogságba esett: Magyarfenes, 1944. október 10.
Fogolytábor: 126. számú tábor. (Mikolajiv, Ukrajna)
Nyilvántartási szám: 0690034
Távozott: 1947. július 15.

1947. július 24-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegségei: Fogszerű, kézfejen égési sebek.

Bárt(h) Péter honvéd, szabósegéd, rk.
Született: Császártöltés, 1900. augusztus 23.
Apja: Bárt Antal napszámos, anyja: Márin
Terézia. Felesége: Lebovics Anna. Házasság-
kötés: Kiskőrös, 1926. augusztus 11. Lakott:
Kiskőrös, Thököly u. 27.

Békési Sándor János örvezető, rk. 1943-ban magyarosított.
Született: Kiskőrösön, 1919. december 18-án.
Anyja: Bisutti Paula magánzó, budapesti lakos.

Fogságba esett: Dunakiliti, 1945. április 4.
Fogolytábor: 314. számú tábor. (Szverdlovszki terület-Szverdlovszk Cskalovi kerület-Melzavod)
Nyilvántartási szám: 0-369057
Távozott: 1946. szeptember 12.

Benyó György honvéd,
Született: Kiskőrös, 1914. december 8.
Apja: Benyó György, anyja: Haskó Mária.
Lakott: Kiskőrös, Madách u. 6.

Benyó János honvéd, földműves, ev.
Született Kiskőrösön 1923. július 25-én.
Anyja: Krahulecz Erzsébet, apja: Benyó János földműves. Felesége: Szabó Zsuzsanna.
Házasságkötés: Kiskőrös, 1949. január 13.
Lakott: Kiskőrös, Sárkány József u. 34.
1947. június 27-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Egészséges.

Benyik Mihály örvezető, ev.
Született: Kiskőrösön, 1919. szeptember 18-án.
Apja: Benyik János földműves, anyja: Szlovák Anna.
Fogságba esett: Ausztria, 1945. március 22.
Fogolytábor: 82. számú tábor. Voronyezsi terület-Voronyezs.
Nyilvántartási szám: 0/131245
Távozott: 1945. szeptember 30.

Bergl Lajos munkaszolgálatos, izr. kereskedő, malom mázsáló.
Született Kiskőrösön, 1922. január 12-én.
Anyja: Schulhof Julianna. apja: Bergl Mihály kereskedő. Felesége: Kohn Ágota Kornélia.
Házasságkötés: Kiskőrös, 1949. december 13. Lakott: Kiskőrös, Petőfi u. 51.

1948. július 2-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegsége: reuma, foghiány.

Bihari István őrmester, szabó, ref.
Született Földvár (Erdély), 1915. március 29-én.

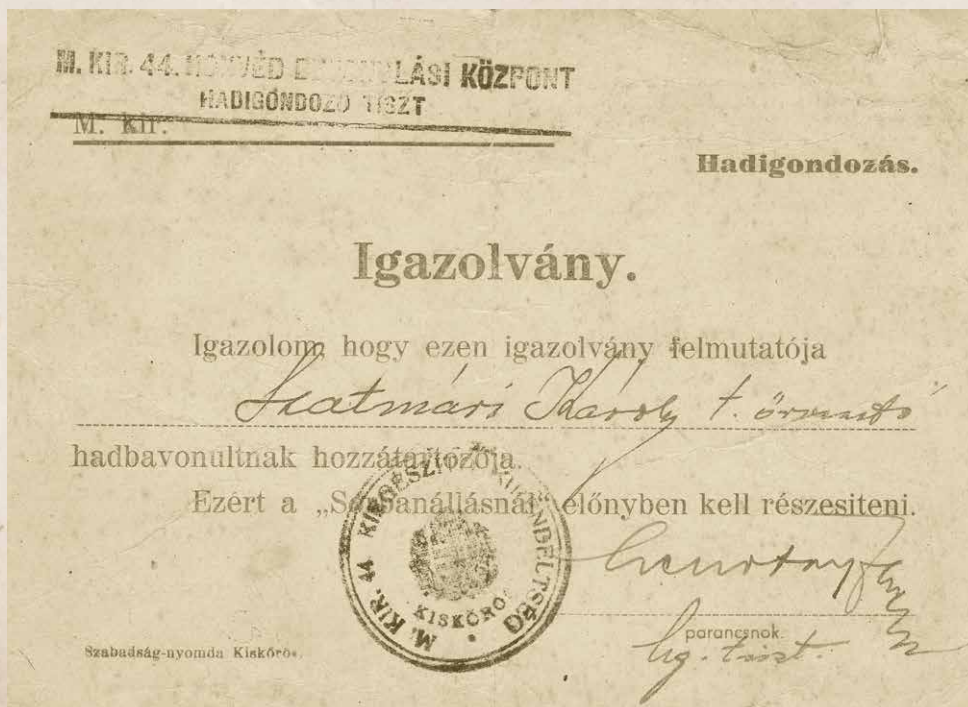
Anyja: Bende Anna, apja: Bihari László
csendőr tiszthelyettes. Lakott: Kiskőrös.
Fogságba esett: Kőszeg, 1945. március 30.
Fogolytábor: 163/362. számú tábor, Sztáling-
rádi (Volográdi) terület-Sztálingrád-Trak-
torgyári kerület, Sztálingrádi (Volográdi)
terület-Kamisin.
Nyilvántartási szám: 0515217

Nyilvántartási szám: 0628818
Távozott: 1945. június 16. Valószínűleg téves
adat.

1947. június 30-án érkezett meg Debrecenbe
a Szovjetunióból.

Bodonyi Kovács István Mihály honvéd,
ev. földműves.

Született Kiskőrösön, 1911. február 10-én.
Anyja: Laczkó Ilona, apja: Bodonyi Kovács
István napszámos. Lakott: Kiskőrös. Kassai
ú. 41.
1947. június 30-án érkezett meg Debrecenbe
a Szovjetunióból.

Szathmáry Károly igazolványa (VDA)

Távozott: 1946. október 17.
1946. október 17-án érkezett meg Debrecen-
be a Szovjetunióból. Betegsége: mellhártya-
gyulladás utáni állapot.

Dr. Bíró Zoltán Dezső százados, rk.
Orosz forrás szerint hadnagy.
Született Kiskőrösön 1911. szeptember 4-én.
Anyja: Gecző Ilona, apja: Bíró Dezső takarékpenztári könyvelő. Lakott: Budapest II.
Fogságba esett: Csanádapáca, 1944. október 1.
Fogolytábor: 119. számú tábor. Tatár
ASZSZK-Zelenodolszk.

Nyilvántartási szám: 0617508
Távozott: 1947. június 20.
1947. július 10-én érkezett meg Debrecenbe
a Szovjetunióból.

B. Kovács (Bodonyi Kovács) György
honvéd, ev.
Született: Kiskőrösön, 1900. április 22-én.
Apja: B. Kovács István földműves, anyja:
Szenohradszki Anna. Lakott: Kiskőrös, Si-
vány-dűlő 39.
Fogságba esett: Ivánfalva (Zala megye),
1945. március 30.
Fogolytábor: 148/15. számú tábor, Krasz-
nodari vidék.

B. Kovács (Bodonyi Kovács) Pál őrvezető, ev.

Született: Kiskőrösön, 1910. december 14-én.
Apja: B. Kovács János napszámos, anyja: Nemes Zsuzsanna.

Fogságba esett: Mosonmagyaróvár, 1945.
április 2.

Fogolytábor: 270. számú tábor, Novgorodi terület-Borovicsi.

Nyilvántartási szám. 01401720
Távozott: 1948. július 16.

Bobek János honvéd, ev. földműves.
Született: Kiskőrösön, 1909. december 24-én.
Apja: Bobek András napszámos, anyja: Pa-
gács Ilona. Felesége: Rakonczai Ilona. Há-
zasság kötés: Kiskőrös, 1935. január 15. La-
kott: Kiskőrös Szücsi dűlő 15.

Fogságba esett: 1945. április 22.
Fogolytábor: 1691. számú különleges kórház, Szaratovi terület-Volszk.

Nyilvántartási szám: 01199306
Távozott: 1948. május 15.

1948. május 23-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegség: Szívizom problémák, foghiány.

Bobek János honvéd,

Született: Kiskőrös, 1925.

Apja: Bobek János földműves, anyja: Andriská Zsuzsanna. Lakott: Kiskőrös, Kossuth u. 30.

Bobek Pál honvéd, ev. földműves.

Született: Kiskőrösön, 1920. július 24-én.

Apja: Bobek Pál földműves, anyja: Andriská Zsuzsanna. Felesége: Bajusznács Ilona. Házasságkötés: Kiskőrös, 1950. február 9. Lakik: Kiskőrös, Kossuth Lajos u. 30.

Fogságba esett: Ősi (Veszprém megye), 1944. december 28.

Fogolytábor: 376. számú tábor. Szverdlovszki terület-Krasznouralszk.

Nyilvántartási szám: 01156798

Bognár József tanító,

Született: Szőkedencs (Somogy megye), 1896. március 26-án.

Apja: Bognár János, anyja: Tamás Zsófia.

Már első világháborúban is harcolt 1915 és 1918 között. Hadnagyként szerelt le. Részt vett 1940-ben az erdélyi, 1941-ben pedig a délvidéki bevonulásban. 1942-ben léptették elő főhadnaggyá.

Fogságba esett: Jenbach (Ausztria), 1945. május 12.

Fogolytábor: 64. számú fogolytábor, Tambovi terület-Morsanszk-Kasma.

Nyilvántartási szám: o/713941

Távozott: 1947. július 15.

Boldoczki József honvéd, ev.

Született: Kiskőrös, 1915. december 27.

Apja: Boldoczki János földműves, anyja: Skultéti Zsuzsanna. Lakott: Kiskőrös, Rákóczi u. 89.

Boldog Sándor honvéd, rk.

Született: Kiskőrös, 1905. január 1.

Apja: Bollok (Boldog-ra magyarosított 1912-ben) György csizmadiamester, anyja: Haskó Zsuzsanna. Lakik: Kiskőrös, Hunyadi u. 3.

Bolemányi Károly zászlós (orosz források szerint alhadnagy), rk. testnevelő tanár.

Született: Kiskőrösön, 1917. május 7-én.

Anyja: Murgács Etel, apja: Bolemányi János kereskedő. Lakott: Kiskőrös.

Fogságba esett: Lendvavásárhely, 1945. április 1.

Fogolytábor: 234. számú tábor, Kujbisevi (Szamarai) terület-Kujbisev.

Nyilvántartási szám: o-1157126

Távozott: 1948. június 16.

1948. július 4-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegség: aranyér, malária, reuma, foghiány.

Borbély László honvéd

Született 1920-ban.

Anyja: Parzsányoszi Róza. Lakott: Kiskőrös.

1948. július 2-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Boroska Mihály tartalékos hadnagy, építő,

Született: Kiskőrös, 1884. november 10.

Anyja: Mikó Judit, apja: Boroska Mihály. Lakott: Zamárdi, Aradi u. 15.

Fogságba esett: Ausztria, 1945. május 9.

Fogolytábor: 107. számú tábor, Kalugai terület-Kaluga.

Nyilvántartási szám: 01199766

Távozott: 1948. június 28.

1948. július 6-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Bozsik András honvéd, földműves, ev.

Született: Kiskőrösön, 1908. január 12-én.

Apja: Bozsik András földműves, anyja: Viczián Ilona. Lakott: Dunavecse. Felesége: Pivarcsi Ilona. Házasságkötés: Kiskőrös, 1932. december 1.

Fogságba esett: Sopron, 1945. április 1

Fogolytábor: 182. számú tábor. Rosztovi terület-Belokalitvenszkij járás-Gornjackij.

Nyilvántartási szám: 01482358

Távozott: 1947. július 1.

1947. július 5-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Brada János honvéd, ev.

Született: Kiskőrös, 1920. március 31.

Apja: Brada János földműves, anyja: Mucsai Anna. Lakott: Kiskőrös, Közép-Cebe 15.

Brada Sándor honvéd, földműves, ev.

Született: Páhi, 1910. március 8-án.

Anyja: Kurucz Ilona, apja: Brada István földműves. Lakott: Kiskőrös.

Fogságba esett: Csehszlovákia, 1945. május 10.

Áldo Annusom!
1947. II. 27-én.
Élt békésen, én mindig mindenkori életemben "hogyan lehet különös jó lehet meg nyugtató életemben"
használtam ezt a mondatot olvasni ehhez kevés ez a lap és nem is lehet "lelki" ez csak
életem lehet. De életem különös dolgokat minél állig ide ilyen életemben nem voltam római látó voltam
nem a szemem miatt azért mert keveset láttam. Nem láttam mit is ér mit megértem is és egy ezer
meg ezer km-t megjárta lap, mert nekem egy ilyen lap jelent most mindennemű hazám, otthonom
Teged. Háromszor csak mióta távol vagyok tudom hogy volt és van és meg tudtam mi a honvágy meg
estem miért jött sok külföldön élt magyar ha megérte volna hazra meglátni. Otthonomról most több
mint három éve tudom milyen megrázt kedves meleg is volt a mi csinos megrázt
otthonunk. Terítad ezt is látom, hogy te milyen értékes asszony voltál csak talán most tudtam
tudom igazán és milyen életem volt csak a három év alatt. Kezeld jól tudom és örökösd
meg állad helyed. Ugyan így továbbra is Annusom a jó. Tényleg is megáll és munkád nem lesz
hiába. 4-ik házasság közeledik; külön, külön életem át mindketten 7 jó. Tényleg mindketten
származa elvisekelhető nyugodt békés és boldogságot. Teged adó otthonát adó há-
zámat adó új életet keres szármaként. Annusom! Helyes házasság! Minneket és boldog új életet
hiszenek tolmácsok mindketten; szülőinknek testvéreinknek önmagunknak rokonainak gyé-
reinknek tolmácsok mindketten; ne felejtesszen megérni a szülőinknek. Cella Domuszi
reinknek (jól legyenek hogy a kis Jánoska ne felejtessen megérni a szülőinknél minél előbb segíten meg
szünetek is itt) Neked magamnak csak azt kérem a jó. Tényleg minél előbb segíten meg
szünetek hogy együtt lehessünk. Jóllel remélve és bízva a nagyon látványos és sokat
Légyél.

András Gyula hadifogoly levele feleségéhez 1947-ből

Távozott: 1948. június 21.

1948. június 23-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegsége: fogszerű.

Bodor Pál honvéd, kéményseprő.

Született Kiskőrösön 1912. augusztus 25-én. Anyja: Csövári Anna, apja: Bodor Mihály. Lakott: Monor, Balassa Bálint u. 9.

Fogságba esett: Ausztria, Köflach, 1945. május 12.

Fogolytábor: 148-3/26. számú tábor. Krasznodari vidék.

Távozott: 1947. június 12.

1947. június 27-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Bodor Vilmos honvéd, mechanikus.

Született Komárom 1921. április 15-én.

Anyja: Katona Julianna, apja: Bodor Antal. Lakott: Kiskőrös. Temető tér 10.

Fogságba esett: Magyarország, 1945. április 1.

Fogolytábor: 120. számú tábor. Karéli-Finn SZSZK--Peszki városi temető.

Nyilvántartási szám: 0611875

Távozott: 1947. június 8.

1947. június 17-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Boldoczki János honvéd, ev.

Született: Kiskőrösön, 1909. június 30-án.

Apja: Boldoczki János napszámos, anyja: Skultéti Zsuzsanna. Felesége: Kollár Erzsébet. Házasságkötés: Kiskőrös, 1933. december 7.

Fogságba esett: Magyarország, 1945. február 1.

Fogolytábor: 163. számú tábor. Sztálingrádi (Volográdi) terület-Sztálingrad-Traktorjárai kerület.

Nyilvántartási szám: 4/341-342

Távozott: 1945. szeptember 26.

Boldoczki János honvéd, ev. földműves,

Született: Kiskőrös, 1916. január 19-én.

Apja: Boldoczki István földműves, anyja: Serfőző Mária. Felesége: Slajkó Mária. Házasság kötés: Kiskőrös, 1939. március 30. Lakott: Kiskőrös, Szücsi-dűlő 15.

Fogságba esett: Pusztamiske (Veszprém megye), 1945. március 27.

Fogolytábor: 204. számú tábor, Asztrahanyi terület-Asztrahany.

1948. július 25-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegsége: fogszerű.

Fogolytábor: 144/30. számú tábor, Lúhanszki járás-Karbonit, Nyilvántartási szám: 0895586
Távozott: 1947. július 5.
1947. július 5-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Brenner János szakaszvezető (orosz forrás szerint őrmester), földműves.
Született Hartán, 1921. január 15-én.
Anyja: Egel Teréz, apja: Brenner János földműves. Lakott: Kiskőrös.

Szovjet fogsága esett Ausztriában, Steyr 1945. május 9-én.

Fogolytábor: 518. számú tábor. Grúz SZSZK-Tkibuli.

Nyilvántartási szám: 01381918

Távozott: 1948. október 26.

1948. november 4-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Meghalt: 1957. november 4.

Brenner Márton civil, kitelepített.

Született: Harta, 1926. április 2.

Apja: Brenner János, anyja: Engel Teréz. Lakott: Kiskőrös.

Fogságba esett: Harta, 1944. december 28.

Fogolytábor: 1214. számú tábor, Ukrán SZSZK-Vorosilovgrádi terület-Brjanka.

Nyilvántartási szám: 0131932

Távozott: 1949. december 12.

1949. december 25-én érkezett Debrecenbe a Szovjetunióból.

Breznján János honvéd, ev. földműves.

Született: Kiskőrösön, 1910. május 2-án.

Apja: Breznján György földműves, anyja: Kállai Erzsébet. Felesége: Csermák Erzsébet. Házasság kötése: Kiskőrös, 1933. november 30. Lakott: Kiskőrös, Rákóczi u. 73.

Fogságba esett: Balatonnál, 1944. november 29. (Magyar források szerint 1945-ben.)

Fogolytábor: 237. számú tábor. (Grozni terület)

Nyilvántartási szám: 01339477

Távozott: 1948. december 2.

1948. december 3-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból az 57. hadifogolyvonattal. Betegsége: malária, fogszú

Breznján Mihály őrzetű, ev. földműves.

Született: Kiskőrösön, 1921. október 12-én.
Apja: Breznján János távírdá munkás, anyja: Lasztovicza Mária. Lakott: Kiskőrös. Jókai u. 8. Felesége: Mikulás Terézia. Házasságkötés: Kiskőrös, 1947. november 8.

Fogságba esett: Budapest, 1945. január 3.

Fogolytábor: 299. számú tábor. (Szimferopol, Ukrajna)

Nyilvántartási szám: 0/806402

Távozott: 1947. szeptember 17.

1947. szeptember 26-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Breznján Pál honvéd

Született: Kiskőrös, 1925.

Apja: Lakott: Kiskőrös, Bem u. 1.

Butor Oszkár szakaszvezető (orosz forrás szerint tizedes), szabó, rk.

Született: Újvidéken, 1922. június 30.

Anyja: Kehl Mária, apja: Butor Antal. Felesége: Klepács Katalin női szabó. Házasságkötés: Kiskőrös, 1949., augusztus 6. Lakott: Kiskőrös. Pozsonyi u. 2.

Fogságba esett: Csehszlovákia, Brünn, 1945. április 25.

Fogolytábor: 323. számú tábor, V önálló munkaszázlój. (Tulai terület)

Nyilvántartási szám: 01295671

Távozott: 1948. augusztus 16.

1948. szeptember 10-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Cseh János honvéd, földműves.

Született Szilágyi-ban 1923. január 12-én.

Anyja: Buják Júlia. Lakott: Kiskőrös.

Szovjet fogságba esett Szekszárdon 1944. novemberben.

1948. szeptember 23-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Csengődi Pál honvéd, földműves, ev.

Kiskőrösön született 1917. október 6-án.

Anyja: Jakubecz Zsuzsanna. apja: Csengődi Pál. Lakik: Kiskőrös. 1. Felesége: Petrőczy Kis Erzsébet. Házasság kötése: Kiskőrös, 1942. november 28. 1948-ban elváltak. 2. Felesége: Szőgyi Erzsébet. Házasságkötés: Kiskőrös, 1949. április 28. Lakott: Kiskőrös, Toldi M. u. 6/1.

Fogságba esett: Szekszárd.

Nyilvántartási szám: 0785212

Távozott: 1947. szeptember 2.

1947. szeptember 3-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból, közvetlenül előtte a máramarosszigeti átmeneti táborban volt.

Csermák István honvéd, ev. földműves.

Született: Kiskőrösön, 1907. május 24-én.

Apja: Csermák István napszámos, anyja: Haskó Zsuzsanna. Lakik: Kiskőrös, Aradi u. 12.

Fogságba esett: Isaszeg, 1945. december 15.

Fogolytábor: 154. számú tábor.

1848. május 2-án érkezett Debrecenbe a Szovjetunióból hadifogságból. betegség: Fogszú, foghiány.

Cserveny Árpád honvéd,

Született: Kiskőrösön, 1922. szeptember 28-án.

Apja: Cserveny Zoltán gyógyszerész, anyja: Grunszky Etelka.

Fogságba esett: Graz (Ausztria), 1945. május 10.

Fogolytábor: 242/21. számú tábor. (Donyeck terület, Ukrajna)

Nyilvántartási szám: 0/778340

Távozott: 1947. augusztus 19.

Csővári István honvéd született, földműves, ev.

Kiskőrösön 1913. október 6-án.

Anyja: Polereczki Ilona, apja: Csővári Ist-

ván napszámos. Lakott: Tápiószentmárton. Fogságba esett: Balaton, 1944. december 12.

Fogolytábor: 200. számú tábor. Szverdlovski terület-Alapajevszk.

Nyilvántartási szám: 0632101

Távozott: 1947. július 8.

1947. július 6-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Csővári János honvéd, ev.

Született: Kiskőrös, 1914. július 11.

Apja: Csővári Mihály földműves, anyja: Lucza Mária. Lakott: Kiskőrös, Alsókom-maszáció 11.

Csővári József honvéd, földműves, ev.

Született Kiskőrös, 1919. március 26-án.

Anyja: Torgyik Zsuzsanna, apja: Schnautigel János. Felesége: Kúti Erzsébet. Házasság kötése: Kiskőrös, 1938. november 24. Lakott: Kiskőrös. Kassai u. 37.

1947. július 24-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból. Betegség: fogszú, malária, nagyot hallás mindkét fülére

Csővári Julianna polgári személy, kitelepített, evangélikus.

Született: Kiskőrösön, 1915. február 8-án.

Apja: Csővári István napszámos, anyja: Bölcskei Julianna.

Fogságba esett: 1945. február 2-án.

Fogolytábor: 1217. számú zászlóalj, 2. század. (Liszicsanszk, Ukrajna)

Nyilvántartási szám: 049738

Távozott: 1947. július 26.

Csővári Mihály őrzetű, földműves, ev.

Született Kiskőrösön, 1921. szeptember 20-án.

Anyja: Ocskai Mária, apja: Csővári Pál. Felesége: Lesták Erzsébet. Házasságkötés: Kiskőrös, 1950. február 11. Lakott: Közép-Cebe 15.

Fogságba esett: Graz, 1945. május 10.

Fogolytábor: 242. számú tábor. (Donyeck terület, Ukrajna)

Nyilvántartási szám: 01276561

Távozott: 1948. augusztus 18.

1948. augusztus 20-án érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Csővári Mihály honvéd, csizmadia, ev.

Született Kiskőrösön, 1917. június 16-án.

Anyja: Dedák Zsuzsanna, apja: Csővári András. 1. Felesége: Cseh Szakál Ilona. Házasság kötése: Kiskőrös, 1941. július 31. Lakott: Kiskőrös. Sivány dűlő 44/a. 1948-ban elváltak. 2. felesége: Jakubecz Mária. Házasságkötés: Kiskőrös, 1951. július 7.

Szovjet fogságba esett Ausztriában (Deut-schlandsberg), 1945. május 10-én.

Fogolytábor: 148/19. számú tábor. (Krasznodari vidék-Lazarevski járás-Golovinka)

Nyilvántartási szám: 01370996

Távozott: 1948. október 29.

1948. november 5-én érkezett meg Debrecenbe a Szovjetunióból.

Bella Tibor Zoltán

Miről írt a helyi sajtó 100 évvel ezelőtt?

Egy rendes sajtótermék általában rendelkezik lapszemle rovattal, ennek mintáján pedig mi is megpróbálkozunk egy múltbeli eseményeket a korabeli nyomtatott sajtón keresztül bemutató állandó fejezettel, ahol az országos és a helyi lapok hasábjain megjelent cikkek és rövidhírek is terítékre kerülnek. Érdekes megfigyelni rajtuk keresztül nemcsak az éppen aktuális témákat, eseményeket, de a korabeli nyelvezetet, vagy az elmúlt száz esztendőben alaposan megváltozott újságírást, mind a stílust, mind az etikát tekintve. Az egyes bemutatott írásokat a közérthetőség kedvéért mai nyelvre ültetjük át, illetve ahol szükséges, a végén megjegyzéssel látunk el.

„[...] – **A miniszterelnök az Alföldön.** Bethlen István gróf, miniszterelnök – a fővárosi lapok híradása szerint – a közel napokban körutat tesz az Alföldön, ahol az egyes városokat és választókerületeket látogatja meg, hogy ott érintkezést keressen a vidéki politikai és gazdasági körökkel. Politikai körökben a legnagyobb érdeklődéssel tekintenek a miniszterelnök útja elé, aki valószínűleg – átutazóban – Kisköröst is érinteni fogja.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1921. május 1-i számában/

„[...] – **Huszonnégy órai időszámítás.** A kereskedelemügyi miniszter rendeletet adott ki a huszonnégy órai időszámítás behozatalára. E szerint június hó 1-étől kezdődőleg a vasúti és hajózási forgalomban, úgyszintén a posta, távírda és távbeszélőnél a huszonnégy órás időszámítás lép életbe. Az államvasutak menetrend hirdetőményein a közönség tájékoztatására az új időszámítás mellett egyelőre a régi óramegjelölések is fel lesznek tüntetve.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1921. május 1-i számában/

„[...] – **Posgay Béla** járásbíró, a helybeli kir. járásbírószék ezidőszaki vezetője még az elmúlt hét elején megbetegedett, aminek következtében a már kitűzött tárgyalásokat is el kellett halasztani. Amint azonban lapunk zártakor örömmel értesültünk, állapota már javulóban van. Betegsége alatt a bíróság vezetését Méder József kir. járásbíró látja el.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1921. május 8-i számában/

„[...] – **Elszaladtak a lovak.** Katzenbach Imre soltvadkerti gazdálkodó folyó hó 2-án a kora reggeli órákban rendes hajtással igyekezett Kiskörösrre, amikor a lovai a kalocsai vasúti átjárónál valamitől megriadtak, s a kocsit hirtelen elkapva, vad vágatással neki iramodtak a Petőfi utcának. Szerencsére a gazda – nem bírván megfékezni a megbokrosodott lovakat, még idejekorán leugrott a kocsiról. A szabadjára eresztett lovak azután a műúton végig szilaj iramban vonszolták maguk után a

széthullott kocsit, mely – mikor az istrángokat és gyeplőt összetépték, darabokban maradt vissza az úton. A megriadt lovak egyenesen berohantak a piacra, ahol több tejesedényt feldöntöttek, míg végre sikerült ott a megijedt állatokat nagy nehezen megfékezni.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1921. május 8-i számában/

„[...] – **Képviselőtestületi közgyűlés.** A községi képviselőtestület május 7-én, szombaton délelőtt tartotta közgyűlését. A gyűlésen elhatározták az artézi kút fúrását. Ennek előmunkálataival a képviselőtestület az előjáróságot bízta meg. Tárgysorozatban szerepelt azonkívül a vásártéri állami elemi iskola és a menedékház közötti terület átengedése. A képviselőtestület ezt a területet a helybeli iskolai ifjúság oktatási céljaira átengedi, akik azt gazdasági szaktanár vezetése mellett művelni fogják.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1921. május 15-i számában/

„[...] – **Apponyi Albert gróf Kiskőrös díszpolgára.** Pénteken folyó hó 27-én Kiskőrös község képviselőtestülete rendkívüli közgyűlést tartott, amelyen Apponyi Albert grófot egyhangú lelkesedéssel a község díszpolgárává választották. Ezzel a választással a község közönsége elsősorban magát tisztelte meg, mert Apponyi gróf személye, egyénisége, múltja a legragyogóbb jellemű magyar államférfiak között fog tündökölni mindaddig, míg a magyar történelem lapjait forgatni fogják az emberek.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1921. május 29-i számában/

„[...] – **Villanyvilágítás.** Mint halljuk a napokban két mérnök járt a városunkban, akik azon terven dolgoznak, hogy Kiskörösön villanygyárat építenek oly szándékból, hogy innen villanyárammal akarják ellátni Kecel, Soltvadkert, Akasztó, Páhi és Csengőd községeket. A megszívlelésre méltó terv úgy valósulhat meg, ha a községek kellő anyagi érdekeltséget vállalnak. Ideje volna már a petróleum világítással – mely úgy is mint külföldi

árucikk drága – felhagyni és helyette a szebb és kényelmesebb villanyvilágítást bevezetni, ha az talán eleinte valamivel költségesebb is.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1921. június 5-i számában/

„[...] – **Táncmulatság szurkálással.** Nagy verekedés színhelye volt múlt vasárnap délután a Vékony-féle korcsma, hová a legények táncra gyűltek. Horváth István és Horváth József duhaj legények a zenészek előtt táncoltak és csakhamar belekötöttek a közelükben álló Dulai testvérpárba. Horváth József már az előző vasárnap szeretett volna egy parázs verekedést rendezni, amit csak a közbelépő rendőröknek sikerült megakadályozni. Ezúttal azonban elfajult a dolog. Horváth József a két Dulai testvért pofon vágta, azután kést rántott és Dulai Györgyöt három helyen, Dulai Istvánt pedig egy helyen szúrta meg. Erre a többi táncoló legények ugyancsak késsel adták meg a választ és Horváthékat alaposan összeszúrkálták. Az ismeretlen tettesek után a rendőrség a csendőrséggel egyetemben erélyesen nyomoz.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1921. június 12-i számában/

„[...] – **Irredenta ünnep a kiskörösi izraelita elemi népiskolában.** A kiskörösi izr. elemi népiskola folyó hó 12-én lelkes hangú, hazafias irredenta ünnepélyt rendezett, melyen az egész tanulóifjúság részt vett és a szülők is tekintélyes számmal megjelentek. Az ünnepélyt Scher Áron tanító a Hymnus elénekklésével vezette be, majd Menczer Jakab tanító buzgó szavaira a tanuló ifjúság elimádkozta a magyart „Hiszekegy”-et. [...] A szép ünnepély, mely a felvirágzott és Nagy-Magyarország megkoszorúzott térképével ékesített iskola-falak között zajlott le, a tanuló ifjúságban felejthetetlen emléket hagyva hátra, a Szózat elénekklésével ért véget.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1921. június 19-i számában/

„[...] **Ki van fizetve** a község összes tartozása. A képviselőtestület legutóbbi gyűlésén Revaló Pál főjegyző bejelentette, hogy a Szarvas fogadó bérlete fejében előre lefizetett 2 millió korona haszonbérösszegből az 1 millió 664 ezer 881 korona tartozást az előjáróság már kifizette. A bejelentést a képviselőtestület jóváhagyólag tudomásul vette.”

/Megjelent a Kiskörösi Hírlap című hetilap 1921. május 1-i számában/

„[...] **Az Ébredők vasárnapja.** Az ÉME kiskörösi csoportjának vasárnapi demonstrációja a Duna-Tisza köze színmagyar népének impozáns megnyilatkozása volt az intranzigens keresztény politika mellett. Tüntetés és egyben frappáns kifejezése az előbb széttagolt, egymást marcangoló magyarság éledő szolidaritásának, egy mindent átalakító hatásának. Az emberiség aránylag igen csekély számát, alig 0,3%-át kitevő zsidóság óriási hatalmának egyik leghatékonyabb tényezője, faji öntudata, és a mindennek fölé helyezett összetartás érzete. A magyarság utolsó félszázados lecsúszásának egyik legfőbb okozója az a beteges narkotikus állapot, mely a kosmopolita zsidó sajtó tudatos munkájának volt eredménye, s amelynek nyomán veszendőben voltak az önálló fajiság fenntartói. [...] A gyűlés után felelőtlen elemek által inszenzált [ti. megrendez] néhány sajnálatos incidens fordult elő. Felhatalmaztak bennünket annak kijelentésére, hogy az egyesület vezetősége az ilyen komolytalan akciókat a legnagyobb mértékben elítéli, s azok elkövetőivel semminemű közösséget nem vállal.”

/Megjelent a Kiskörösi Hírlap című hetilap 1921. május 15-i számában/

„[...] **A színház bérlete.** A képviselőtestület legutóbbi ülésén 3 évre mozi céljaira bérbe adta a színháztermet Kuncz Mihály újpesti ny. szódagyárosnak évi 32.000 korona bérösszegért avval a kötelezettséggel, hogy a piacteret és a városháza hivatalos helyiségeit villanyvilágítással ellássa.”

/Megjelent a Kiskörösi Hírlap című hetilap 1921. május 15-i számában/

„[...] **Elítélték Csuka Bélát.** Pénteken, május hó 27-én tárgyalta a kalocsai törvény-

szék a hírhedt Csuka Béla politikai megbízott egyik ügyét. Ez alkalommal Csóti Ferenc kezeletli gazdálkodó halálra ítéltéle miatt kellett felelnie, amiben neki is része volt, amennyiben ő hívta fel Mikula György terrorszadparancsnok figyelmét a szerencsétlen áldozatra. A bíróság a vád és a védelem tanúinak meghallgatása után Csukát a gyilkosság büntetében, mint bűnsegédet mondotta ki bűnösnek, s ezért 10 évi fegyházra ítélte.”

/Megjelent a Kiskörösi Hírlap című hetilap 1921. június 5-i számában/

„[...] **Évzárás az áll. polgári iskolában.** A vallás és közoktatásügyi miniszter rendelete értelmében a kiskörösi polgári iskolában június 17-23-ig minden osztályban összefoglaló ismétlések lesznek. A magánvizsgálatok június 24-28-ig tartatnak meg. A bizonyítványok kiosztásával június 26-án bezáródnak az iskola kapui.”

/Megjelent a Kiskörösi Hírlap című hetilap 1921. június 12-i számában/

„[...] **Elesett, elhalt katonákról halotti anyakönyvek beszerzése.** A hadsereg feloszlása alkalmával a tábori lelkészi hivataloknál, tábori egészségügyi intézeteknél, tábori kórházaknál lévő halotti anyakönyvek elesett, vagy elhalt katonákról szóló hivatalos jegyzőkönyvek, stb. nagy részét széthordták, vagy pedig, hogy a pusztulástól megóvassanak, tábori lelkészek és más katonai személyek magukkal vitték. Ha esetleg a közönség köréből valaki ilyenmű halotti anyakönyv és elhalálozásra vonatkozó jegyzőkönyv birtokában van, tekintse a közérdeket, s küldje azt be a Járási Statisztikai hivatalhoz (Kiskörös községvárosa).”

/Megjelent a Kiskörösi Hírlap című hetilap 1921. június 12-i számában/

„[...] **Lerombolták a vásártéri cédulaházat.** A vasúti fasor mellett évtizedek óta éktelelkező cédulaház végre a községi előljárásság bölcs intézkedése folytán eltűnt.”

/Megjelent a Kiskörösi Hírlap című hetilap 1921. június 12-i számában/

„[...] **Népgyűlés Kiskörösön.** Illetékes helyről nyert értesülés szerint július hó első felében dr. Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter, nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter, valamint Rubinek Gyula, a faluszövetség elnöke és kerületünk képviselőjének részvételével népgyűlés lesz Kiskörösön, melyen a fent nevezett kormányfőriak az általános gazdasági és pénzügyi helyzetről fogják tájékoztatni a közönséget.”

/Megjelent a Kiskörösi Hírlap című hetilap 1921. június 19-i számában/

„[...] **Rendőri hírek.** Birgés Erzsébet kiskörösi napszámos asszony távollétében ismeretlen tettesek kedden délben az ablakon át behatoltak a lakásába, honnan 2.000 korona értékű ruhaneműt elloptak. – Lukács István vasúti szivattyús udvarából szerdán reggelre 22 darab csirkét loptak el ismeretlen tettesek. A nyomozás folyamatban van. Minden jel arra vall, hogy vidékre kiránduló vasúti tolvajok a tettesek.”

/Megjelent a Kiskörösi Hírlap című hetilap 1921. június 26-i számában/

